

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кожного місяця в обсязі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 зар., [для вагранці 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 зар., [для вагранці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 зар., на чверть року 1 зар. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакція, адміністрація і експедиція у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописно „Зорі“. Твори узагалі редакцією непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без подальшого прикладу. — Редакція відповідає тільки на ті писемка, до котрих додучено поштової маркою: ся постановка не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Ж А Л Ь.

ОПОВІДАННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.

◆ [Кінець.] ◆

XI.

От швидко й сезону кінець. „Слава тобі Господи!“ думала Софія йдучи по мінеральні води: „скінчить ся та дурна курація, не буду вже тут сквітати!“ Так, вона раділа, дуже раділа, однак... знаєчка Софія засмутилась і похилила голову, їй таки жаль звідіти їхати, чогось — когось жаль. Стояла в задумі та й не завважила, як несесер упав їй з рук додолу. Вона стояла і писала парасоліком по піску, журливо підвівши брівки.

„Ох!“ скрикнула вона раптом, — перед нею стояв панич Станіслав [вона знала вже його ймення з готельового списку], він подавав їй несесера. Вона збентежено взяла той несесер і зітхнула.

— Я, здасть ся, злякав вас? Вибачайте ласкаво! — мовив панич.

— О, ні, нічого, я так щось... не сподівалась. Дякую.

— О, пані!... Але де-ж ви йдете?

— Я... так, на проходку. Софія не призналась би зроду, що йде за покупою для баронесси.

— Чи позволите собі товаришити? — спитав Станіслав.

— Чому-ж ні, се може остатній раз ми з вами стріваємось... — мовила Софія, а в голосі бренив смуток.

— Як? Чого в остатній раз?

— То-ж хутко сезону кінець, я вїїду звіді.

— Куди? в Росію?

— Ні, перше поїду в Париж. — Ах, я те-ж збираю ся їхати в Париж! Може як раз ще побачимось.

Промінь блиснув у погляді Софії. — А, коли так, то певне, навіть напевне.

— Де буде ваша домівка в Парижі?

— Та я ще сама не знаю... се буде залежати... Софія замовкла.

— Я-б вам радив встановитись при улиці Rivoli.

— Не знаю ще, — як вїїде.

— А хутко відїїжаєте?

— Так от може за тиждень.

— Я те-ж за тиждень збираю ся вїїздити. Дуже радий був би служити вам, чим можу, при подорожі, як що позволите.

— Я дуже вам вдячна, ви так гречні.

— О, пані!... — але тут несподіваний випадок не дав паничеві докінчити гречної фрази: якось несесер зачепив ся за кущ, вибив ся з рук, упав додолу і по стежці покотились фляшки з води мінеральної та дрібні гроші. При помочі Станіслава Софія швидко вїїбрала теж все у несесер, але вже добрий настрій зовсім зник після того випадку. Софія згадала, що баронесса давно їй казала, щоб вона не їїла в Парижі.

Василь Ільницький.

люта. Вона завважала, що проминула заклад мінеральних вод, що вже третя година, — час, коли баронесса обідає.

— Ох, час мені до дому! — швиденько мовила вона.

— Вже до дому? Як мені шкода, пані...

— Вже пізно. Прощайте.

— Прощайте! — переказав Станіслав з докором.

— Ну, до побачення! — Софія подала йому руку і зашарилась.

— До побачення — тут, або там, в Парижі! Панич міцно стиснув ручку Софії. Софія усміхнулась і не знайшла, що відповісти.

Забігши в аптику, вона хутко прийшла до дому.

— Enfin! — застрила її баронесса.

— Я забарилась, там мусіла жлати; не було свіжих вод.

— Не було? Гаразд, баронесса дивилась проникливо Софії в вічі. — Ну, та вже, що з вами споритись, не хочу перед виїздом собі нерви дражити, ранішні поїзди потребують багато сили.

Софія в диві глянула на баронессу. „Що вона каже? Який виїзд? Які ранішні поїзди?“

— Ах, правда, я вам не сказала, — я завтра їду звідсі ранішнім поїздом. З усіх купелів жадної користі, тільки шкода. Так от: щоб на завтра на ранішній поїзд всі річі були влагоджені і рахунки оплачені.

— На ранішній поїзд? Адже, здасться, поїзд париський відходить вночі?

— Я не їду в Париж.

Софія не стямилась, — се було надто несподівано їй тяжко. Зібравшись на сили, вона спитала: „А куди-ж поїдемо?“

— В мое село, в Самарську губернію. Там на степах я може поправлюсь, пити му кумис...

„Господи, Боже!... Ні, се вже надто!...“ Софія вибігла з хати, не вважаючи на баронессу.

„Яка вона подла! Яка вона черства егоїстка!“ думала Софія, шпарко ходячи в себе по хаті та вмиваючись гіркими слізьми: „І як вона могла мені кинути се так просто, раптом? Та се-ж однако, що сказати людині: завтра тебе втомлять, — приготуйся!... Дивно мені, де тільки беруться в мене сили, щоб терпіти оте все!... Ох, коли-б він знав, яка я нещасна!“

Увійшла служниця Німка.

— Ясновельможна пані питає, чи ви вже вкладаєте річі?

Софія нагале синилась посеред хати, обличчя в слезах, погляд лютий, палкий: „Скажіть вашій пані, що я... їй...“

— Was befehlen Sie, gnädige Frau? — спитала здивована Німка.

— Скажіть пані, — сказала Софія спокійніше по німецьки, — що хутко буде все готове, нехай не турбуєть ся.

— Ще ясна пані казала, щоб ви купили п'ять пляшок мінеральної води на дорогу.

— Добре.

Служниця пішла. Софія тремтячими руками почала вклати річі. Сльози туманили їй очі, серце тремтіло від гніву й досади. „Хоч би написати до мами, чи що!... Ой, чи маю я вас?! Та й на віщо? Вона не зрозуміє мого лиха, моєї гіркої біді!...“

Софія заходила від сліз. Серед плачу, ридання та клопотів провела вона цілу ніч без сну. Однак на ранок було все готове.

Ранком наші пані виїздили в Росію. Баронесса була закутана, „немов на Сибір вибралась“, мовляла Софія, бо день був сірий, слота страшена. Софія закрила від щільним вуалем, бо мала змарнілий вид і червоні заплакані очі. Панича вона сьогодні не бачила, та навіть не сьміла бажати побачити його. Їй було смутно, гірко, тяжко, вона була „лихом прибіта“. Хто-б міг бачити її обличчя в той час, то певне сказав би, що й вона „немов на Сибір відїзжала“.

XII.

„Дорога мамо!

Здумайте тільки, як я прожила сей час: цілих два місяці в страшній глушині, в Самарській губернії, де, окрім диких мужиків, ні душі нема...“ — так писала Софія до матері, вернувши ся з села в місто.

Вже смеркало, в хаті робило ся що раз темніше, а Софія сиділа і ретельно писала. В місті їй було трохи вільніше, ото-ж могла вибрати час до писання. Так, — було вільніше, але чи краще? В місті все дражнило її спогадами, на що не подивить ся — такий їй жаль обгоріє!... Тепер баронесса має гості, Софія знає усіх тих гостей, і вони її добре знають... Знали колись! А тепер? О, які вони всі підлі, нікчемні люди!

Софія сиділа замислена, підвівши руку з пером над листом та сумно задивившись в просторінь. Юрба прикрих думок заважала їй писати.

— Ясна пані просять вас до себе, — зненацька хтось промовив.

Софія кинулась і озирнулась: на дверях стояла служниця баронесси.

— Гості ще є? — запитала Софія.

— Тільки сама княгиня Карабазі.

На ту звістку Софія трохи скривилась, не сказала однак нічого і подалась до сальону.

В сальоні сиділа баронесса з княгинєю Карабазі. Не можна було сказати, що княгиня була гарна, але що вона вміла здаватись гарною, — се признав би кожний. Убрана вона була гарно, але ексцентрично: в чорній сукні з ярочервоним убранням. Через ту сукню обличчя княгині було біліше, ніж звичайне бувало. Очі мала блискучі і чудні: з першого погляду вони здавались дуже великі, але потім далеко менші. Брови та вії були дуже чорні, певне чорні. Безперечно княгиня Карабазі була аристократкою, але при єї рухах та французькій виюві баронесса якось прижмурювала очі. Одначе баронесса дуже привітно розмовляла з княгинєю, вони вели шпарку, цікаву розмову, коли Софія увійшла в хату. Софія стиха вклонилась княгині, але та тільки подивилась на неї, прижмуривши очі. Софія спаленіла на хвилину, але потім прийняла гордовито-байдужий вираз і підійшла до баронесси.

— Ви мене кликали? — запитала коротко.

— Mais oui! — відповіла баронесса, — сьогодні перше представлення Сари Бернар, — княгиня мене оповістила, — я буду сього вечора в театрі, так ви збирайтесь, та скорійш, бо ви мені потрібні.

— Добре, я зараз, — мовила Софія і виїшла повагом з хати, не глянувши на княгиню; ступивши за поріг, вона раптом затремтіла, — вона почула, що княгиня питала у баронесси тихо, але досить виразно:

— Що се за особа приходила? Я ще в вас єї не бачила ніколи.

Софія не чула відповіді баронесси, але почула, як залунав згодом вульгарний сьміх княгині. Кров ударила Софії в голову, тремтячи, хитаючись, ледве дійшла вона до своєї хати. Увійшовши в хату, з грюком кинула дверима за собою. Стала серед хати, до болю заложила руки, потім раптово стисла собі чоло і, ридючи, в голос промовляла: „Як вона сьміла? Як вона сьміла так образити мене? Вона мене не пізнала — вона!... Пройдисьвітка! Хто її в люди вивів, нехай згадає! Чи не підлещувалась колись до мене? Чи не звивалась гадючкою? Я дурна жалувала, що нею всі нехтували, — так їй і треба було, пройдисьвітці! Я-ж її за вуха з граві витягала, в люди вивела!... О, тепер вона в гору пішла, де-ж моя ясновельможна волить їй другом бути! Ясній пані либонь це цікаво знати, яким способом забагатіла колішня „ragvenue“! Та й то сказати: нятак пара! либонь мають спільних секретів чимало!...“ Софія погордливо кризь слези засьміялась, далі гукнула: „Та нехай вони згинуть обидві! Я маю плакати через їх? Не дїждуть!“ Софія тупнула і ще гірше заридала. Коли тут зненацька кинулась їй в очі єї власна постать, відбита в сьвічаді, що висіло проти неї на стіні. В сьвічаді відбивали ся заплакані очі, розтріпане волоссе, лютий непритомний погляд і щокри червоні від сліз та гніву. „Гарна-ж я буду в театрі!“ подумала Софія, скорійш кинулась умиватись, причісуватись, далі кинулась, добула свої перстені та браслети, що вже давно лежали під замком, видобула всі свої оздобы, які зістались їй від колишніх розкошів, вибрала з тих оздоб, що найкращі і ввела на себе. Глянула в сьвічадо: „Ох, яка я ще й досі первона!“

Generated on 2015-08-15 18:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luig.30112118004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_#pd-us-google

раптово схопила пуделочко з пудрою: „чу, тепер, здасть ся, вже нічого!“, хотіла вже йти, але вернула ся ще раз, дістала овдобеній, штучний гребінець і всадила собі у волоссе. Стояла, обертаючи голову перед свічадом, аби краще бачити красу куафюри, коли се залунав провикливий дзвінок з кімнати баронесси. Не хотючи дратнути собі нервів, Софія пішла зараз на той дзвінок до кімнати баронесси.

Баронесса стояла серед хати, а далі при ній стояла на колінах швачка та ушнала їй на сухі оксамітну драперію. Софія прийшла і стала в дверях, не знаючи, що має тут робити.

— Чого-ж ви так стоїте? — озвалась до неї баронесса.

— А що-ж мені робити?

— Як що? Помагати мені вбиратись. Подайте корсаж, дістаньте шкатулку з бріліантами, знайдіть бінокль, улагодьте несесер, та не забудьте льорнетки! та швидче! — Пождіть, пождіть!

Софія спинилась: „Чого ще їй треба?“

— Sophie! до чого то стільки уборів? Цілий ювелірний магазин! Де ви їх набрали? Браслети, перстені, гребіні, брошки et que sais je encore! Що ви собі думаєте? Ви забуваєте себе і свій стан. Otez moi vite toutes ces grelottes là! Я не хочу, щоб на нашу льюжу всі пальцями показували. І як можна так пудритись?!..

Софія, не дослухавши тієї тиради, вибігла в свою хату, там люто почала зривати з себе всі покраси, але потім схаменилась і зоставила таки при собі один перстень, брошку й гребінець.

Як Софія з баронессою прибула до театру, там була вже сила людей, як то кажуть: ніде й голкою ткнути. Тільки деякі лежкі були ще тим часом незавіяні. В баронессиній льожі сиділа вже княгиня Карабазі з двома паничами.

— А, ви вже тут? — мовила баронесса весело до княгині, далі почала скидати ротунду, шапочку і нечисленні хустки, хусточки, шарфи, шарфики, кидаючи те все безуважно на руки Софії. Софія склала те все в *derrière-loge* і потім вернулась до баронесси. Баронесса обернулась і стиха сказала: — Ви-б, Sophie, пішли собі в *derrière-loge*, вам тут сидіти не приходиться, в театрі є люди, що знали вас et qu'en dira-t-on?

Софія спалахнула і хутко вийшла в *derrière-loge*.

„Так, мені тепер стидно показуватись між людьми!.. Що-ж, вона правду каже!.. А може вона боїть ся мати біля себе молоду компаньонку?“ зненацька подумала Софія; ся думка заспокоїла її і вона налагодила ся слухати, — хоч не бачивши, — гру знаменитої артистки. Вона слухала, а в думці все зринали спогади і слюзи нераз туманили їй погляд.

В антрактах в льюжу заходили паньчі, хто до княгині, хто до баронесси; проходячи через *derrière-loge*, дехто з них кидав побіжний погляд на Софію, вона-ж сиділа гордо здійнявши голову, так мов її зовсім не обходили ні паничі, ані їхні погляди. Коли се прийшов у льюжу молоденький графчик, братанець баронесси, біленький, тоненький і либонь напудрений. Проходячи близько Софії, він усміхнувся і привітньою, зальотно кивнув головою. Софію скребнув по душі той уклін. Паничка того вона бачила нераз у баронесси, він завжди вкдояв ся їй, а часом ще й зачіпав своєю пустою розмовою, але обходив ся без належної поваги „як з компаньонкою“.

Панич покрутивсь коло баронесси, сказав комплімент княгині, — вона не мала часу звернути на нього увагу, — потім вернув ся до Софії, став біля одвірка і задивив ся на неї, вона зсунула брови і спустила очи в землю. Панич усміхнувся.

— Здорові! — обізвась, — чи мене не пізнаєте?

— Не вважаю потрібним! — відказала Софія, не дивлячись на нього.

— О, дружба, — се ти!

— Між нами зроду жадної дружби не було!

— Ах, за що така неласка? Чим могу заслужити прощення?..

— Ідіть геть! — в нестямі, глухо крикнула Софія, схопившись і блиснувши на нього палким поглядом.

Сього панич не сподівав ся, несамовитий вид Софіїн злякав його і він миттю аник. Софія встала знов на своє місце і затулила обличчя руками.

На сцені кінчав ся пятий акт. По театрі лунали істеричні крики. Княгиня Карабазі те-ж примусила себе до істерики, кавалери заходились біля неї, баронесса хотіла кликнути Софію, щоб подала несесер, але раптом з *derrière loge* почув ся страшний крик правдивої істерики. То плакала Софія, але не гра геніяльної артистки, не пятий акт роздираючої драми викликали ті ридання, ні! Софія не чула того нічого. В риданні тому вибухнула вся образа, весь жаль, що гнітив цілий день душу Софії. Софія ридала тяжко, невгамовно... аж тут раптом замовкла, мов голос їй порвав ся. Вона почула над собою бляшаний голос баронесси: Sophie! pas de bêtises! Далі баронесса мовила до одного з паничів:

— От докаж того, як геніяльно грає Сара Бернар, що навіть, не бачивши її, падають в істеріку!

XIII.

Другого дня Софія сиділа в себе в хаті і кінчала вчора початий лист.

— Вибачайте, пані, може я вам перешкодила? — озвав ся чийсь голос несмілий.

Софія обернулась.

— А, се ви, пані Кошицька! Ходіть, ходіть. Ні, ви мені не перешкодили, я ще посию з листом.

Особа, названа панею Кошицькою, тихенько, на пальцях підійшла до Софії. Вона була людина середнього віку, убрана убого, але дуже чистенько, волоссе мала причесане простенько, гладенько, але старанно, трималась вона так, наче хотіла займати як можна менше місця в світовім просторі, тільки вже на тому малесенькому місці мати певну повагу. Вона тримала в руках якесь шиттє.

— Чи ясна пані ще при гостях? — спитала вона стиха.

— Так. А вам що?

— Я, бачте, забула ся, як то ясна пані казала: чи тут треба зробити шлярочку з головкою, чи лиштовочку наложити?

— Та, що там! Хіба не все одно, — ну наложіть лиштовку, — сказала Софія без уваги.

— А може-ж ясна пані хоче, щоб то рурковало ся, то може-б краще з головкою?

— То нехай буде й з головкою, — і Софія в задумі дивилась на швачку. Кошицька спустила очи і ждала дальшої поради, далі здвинула плечима ледве примітно і подалась до дверей. Софія ввляла знов до пера, потім апатичним рухом кинула його на стіл і підвела голову.

— Пані Кошицька! — недбало промовила вона.

Швачка глянула трохи здивовано, поступила однак ближче до Софії, і ждала, що та казати ме. Софія ще раз глянула на ту сіреньку постать і подумала: „На що я кличу її?... От так, — все таки людина, хоч словом перемовлю ся! Обридло вже так сидіти!.. Софія глянула на швачку приязнійше.“

— Пані Кошицька, чи вам не скучно? — спитала несподівано.

— Що пані кажете? — спитала швачка.

— Невже вам не скучно?

— А чого-ж мені має бути скучно? Слава Богу, маю роботи досить.

— Роботи досить, — сідайте, пані Кошицька, — роботи досить... а от мені, то дуже нудно, — і Софія, мов сонна, прижмурила очи.

— Бог знає що! І чого-ж таки вам нудитись, пані? Богу дякувати, маєте таке місце...

— Вже мені теє місце!

— Та ви такі молоді, вродливі.

— А, пожаль ся Боже!

— Ну, і завжди-ж — тут такий дім... — А! то мені!

— Що дня товариство, гості.

— Ой! — і Софія погорливо махнула рукою. — Коли-б ви тільки знали їх, які то люди! Боже, що то за люди!

— Ох, все то люди! — проказала швачка з якимсь надзвичайним виразом.

— Ні, ви їх не знаєте! От, наприклад, вчора в театрі... та ні, я не могу про се й говорити! Або от гая, що вчора приходила, ота пройдисвітка, княгиня Карабазі, я її добре

знаю, я-ж бо її в люди витягла, а тепер, — подумайте! — вона „не пізнає мене!“ Спитала в баронесси: „Хто се така?“ Звісно я тоді й виду не показала перед нею, що була вражена, але потім я довго плакала. Чи стоїть же ота змія?... Але що-ж? Я не каїнна, я не можу мовчки терпіти поневірки такої!

— Та бійтеся Бога, пані, яка там поевірка? Може то вам так здалось?

— Що здалось? Хіба я не чула? А тиї міни, а погляди!...

— Та що-ж, які там погляди! Звісно — княгиня.

Софія раптом спаленіла.

— Княгиня? Ото мені! Я така сама княгиня, як і вона! Я не забула, як вона у мене пороги оббивала. Княгиня!

— Ох, пані: то давно було, що то споминати?

— Чому-ж не споминати? Хто може своє життя забути?

О, я знаю, — наша ясновельможна пані хотіла-б, щоб я забула про все та стала низенькою слугою єї моці! Але ні, таки того не буде! Зовсім я не думаю заснидіти на віки в компаньонках!

— Ох, пані, гріх вам так казати. Я-б раділа, коли-б мені трапилось таке місце, як у вас. Та, що казати, я дякую Богови, що маю собі певний шматок хліба.

— Шматок хліба! Невже у вас завжди тільки й бажання було, аби шматок хліба мати?

— Що то, пані, згадувати, хто чого хотів! — мовила швачка якомсь дивно, ніби смутно, ніби прикро.

— Невже ви тепер не маєте жадних пориваннів? — допитувала ся Софія.

— Їй, які там мої поривання!... Воно, правду сказати, пані, не маю я часу про ті поривання думати.

„Нужденна ти натура!“ подумала Софія і замовкла. „І на що я їй тес все провадила? Чи вона може мене зрозуміти? От так, на безлюдді з ким поало говорити! Чисте бевлюдде тут, дарма, що людий тих вештасть ся чимало!“

Обидві замовкли. Софія замислено поглядала на свій недописаний лист, швачка дивилась на неї та всміхалась, ніби журливо, ніби насмішливо. Потім швачка знов обізвалась:

— Так як же, пані, зробити з тією шлярочкою?

— З якою!

— Ось подивіть ся! — і швачка показала свою роботу.

Софія подивилась затуманеним поглядом.

— Далєбі, не знаю, — проказала тихо, мов не тямлячи сама, що говорить, — не знаю... як небудь...

Швачка подивилась на неї, покивала головою, вклонилась і вийшла з хати. Софія того не бачила, бо сиділа тяжко замислена. Розмова ся розтроюдила їй в серці незагоєну рану. Софія пригадувала вчорашній прикрий вечер: „Ох, то-ж то, що не година, то образа... та чи тільки-ж сей вечер?! А цілий сей рік? Як тільки можна було прожити такий страшений рік?...“ Софія раптом устала, схопила ся за голову і промовила, сливе простогнала: Ні, далі так вести ся не може... не може! Годі!

XIV.

Софія сиділа в будуарі баронесси. Тяжко було їй на серці, як сиділа в тому будуарі: там стояла єї рожева канапка, вона будила спогати, сказав би, наймилішій, та чи-ж були для Софії милі спогати тепер? На канапці розлягла ся баронесса, а вона, Софія, сидить скраю на стільці і має опе зараз читати тій своїй пані якусь нудоту, либонь якийсь Voyage. А колись?... торік? Чи могла-ж Софія тоді здумати собі, що руїна якась лежати ме на тій рожевій канапці, та ще й вередувати ме, як пані? О, як би то баронесса могла читати Софії в серці — вона-б жажнула ся. Але баронесса не знає нічого, та їй і не цікава психологія єї компаньонки. Правда, баронесса помічає, що та компаньонка робить ся де далі якась дражненна, але дарма: стоїть тільки показати їй свою владу і „ті прихики минуть ся хутко!“

— Читайте, Sophie! — наказала голосно баронесса.

Софія чула, що не зможе читати, бо нерви їй аж тремтіли.

— Вибачайте, я сьогодні не можу читати, трохи охрипла.

— Не помічаю того. Lisez donc!

Софія схопила книжку розгорнула її раптово, не читаючи, дивилась на букви, що вшпалась їй в очех, мов у тумані.

— Sophie! Mais lisez donc!

— Я не памятаю, де ми вчора спинились.

— Chapitre quatrième.

Софія заломила пальці під книжкою, аж вони хруснули, далі почала певним голосом: „C'était un matin superbe. La brise matinale ridait légèrement la surface de la mer, qui réluisait en or fondu sous les rayons ardents du soleil tropical...“

— Вельможна пані! Лист від княгині Карабазі. Просьть відповіди, — служниця перебила тими словами прикре читання і поділа баронессі записку. Баронесса почала читати, єї розсерджене обличчє стало випогоджуватись, либонь щось прясне читала. Далі вона підвела голову і сказала до служниці:

— Кажі, хай подають карету.

Служниця хутко вийшла. Баронесса встала з канапки і мовила до Софії.

— Ходіть, допоможете мені вбиратись. Ви зо мною не їдете... Дайте шаль... Так, добре... — Баронесса хутко зібралась і поїхала.

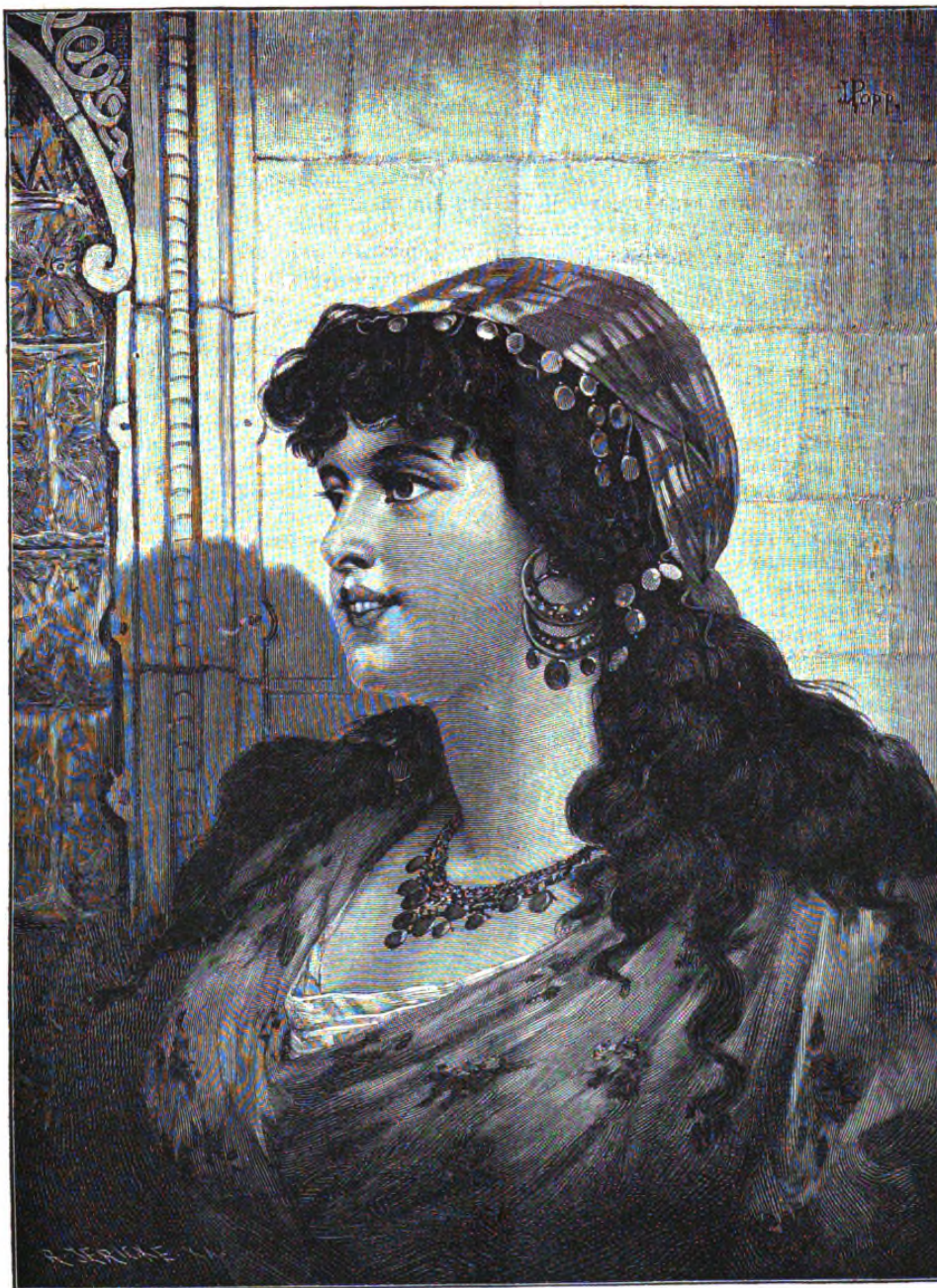
Софія знов вернулась у будуар. Стала на порозі і, суворо асунувши брови, роздивлялась по хаті: будуар був ясний, розкішний, вигідний. „От, проклята! роскошує!“ подумала Софія, потім підійшла до стола, що стояв біля канапки. На столі було чимало порцелянових ляльок, штучних вазочок, кошчків та різних тих petits riens, що то в них так дуже кохала ся баронесса і — колись — Софія! Скраю стояла величєнка бронзова група: Венера та Адоніс. Софії погляд запалав: „Се моя група! Вона купила сю річ на тому — руйновищі, а тепер поставила мені перед очима, аби я дивилась, та гинула з жалю! О, як се підло!“ Софія хитаючись приступила до канапки і внала на неї в знесиллі. Лежачи, вона все думала, думала, а погляд єї палкий, непритомний блукав. „Боже! яка ся баронесса нікчемна, безжалісна людина... А я-ж вдалась до неї, як до щирого друга мого чоловіка, у мене-ж нікого не було, окрім неї, — о, лихо мє! — нікого... Я думала, вона обійдеть ся зо мною, як друг, не потопить, не загубить мене, а вона!... О, коли-б я була знала, та краще-б я!... але що-ж би я зробила? куди-ж я мала кинутись? Вона знала се добре і скористала з того: обернула мене в свою покоївку, ні, ще гірше, в свою невільницю! Коли-б вона хотіла, то могла-б поставити мене інакше в своєму домі, а як би вона обходилась прихильніше, то й другі-б інакше мене поважали, і тоді... тоді хто знає, як би могло бути! Але вона не зробила сього, ні, вона що хвилни знуцать ся надо мною, вона у всьому стає мені на перешкоді, вона губить мене, дихати не дає. Отам на водах.. той Станіслав... хто зна, щоб з того вийшло: концерт, проводи, остатня розмова наша... так, хто знає... Так вона усе знищля: мєє щастя, мої надії, мою долю! Вона багата, роскошує, а я? Вона мучить, пече мене своїми роскошами! Чи я-ж на те росла, чи того сподівала ся? — бути піданою єїєї гадині! О, се не людина, се мій злий дух!... Боже! що мені робити? Що почати? Куди кинутись? Я пішла до сього не люда задля шматка хліба, але-ж сей хліб мені в горлі став! Шматок хліба, кинутий, як собаці, з погордою! А скілько ва нього приймаю знуцання! Ні, краще пропасти ніж твій хліб їсти!... Чого-ж мені ще ждати? Я досить ждала. Як я могла думати, що вибю ся в люди, сидячи у єїєї відьми? Та вона не то, що не помагає знайти кращу долю, вона мене ще в ярю запягає, на посміх людський виставляє! І приймати сю наругу, їсти сей хліб ганєбний? Ні, годі! Я не можу обернути ся в покірну машину, як ота швачка, і затлумити в собі всі поривання, або як ота стара компаньонка, що там на водах... Та, Боже мій, краще не жити, ніж доживати вік такою бєсвесною рабинею, таким нещасним полихачем, бєнатійним послугачем, як ота бєталанниця! А однак мені зостаєть ся або се, або... або що? Погибель? Та що-ж — краще загинути, ніж так жити! краще загинути, краще загинути!“... Промовляла Софія в якомусь палю, вона кидалась несамовито на канапці, погляд єї палав, брови були асунуті, ридання кипіло в грудях, але вона плакати не могла. Гіркий, гострий жаль проймав їй серце.

Зненацька зявилась на порозі баронесса. Угледівши Софію на канапці, стала наче вєрвана, і ругами сплеснула.

— Dieu! que vois je! Sophie! Що се таке? Оце то так! Тільки сього бракувало! Тільки-я за поріг, а моя пані вже на моїй канапці, та ще й з ногами! З комфортом, нема що казати!

При першому вигуку Софія скопилась. Вона слухала ту гризанию мовчки, тільки губи їй тремтіли. Стояла мовчазна, похмура, і блідла що раз то все гірше. Часами судорожно

не дозвонити ся вас! Ви мені сорому завдаєте! Вчора, перед княгинєю, як ви до мене озвались: „ви мене кликали?“ що за слова? est ce qu'on ne peut dire plus poliment? Ви гадаєте, що ви мені рівня? Де-ж, наприклад, — компаньонка падає в істеріку, а пані мусить біля неї заходитись! Чистий сьміх! Ні, годі, я-б хотіла, щоб ви залишили свої панські, княжі прийоми раз на завжди. Чувте? Що-ж ви мовчите? Сто-

Зулейка. [З картини Й. Поппа.]

кидалась від якого надто доразливого слова. В знесиллі прихилилась до стіни біля стола. Голова їй морочилась, вона сьвіта перед очима не бачила. Безтямно взяла зі стола групу Адоніса й Венери і нервно крутила її в руках.

— Що ви собі справді думаєте? — вигукнула баронесса, розлютившись, — остатнього часу ви стали собі дозвляти страшні імпертиненції: огризаетесь що не слово, забуваєте свої обовязки, сидите цілий день у себе в хаті —

їте як стовп? Ви глуха чи німа? Кажіть? Відповідайте! parlez donc!... Та дайте спокій моїй статуетці!“

Статуетка ще більш заходила Софії в тремтячих руках. Баронесса ще гірш розлютилась:

— Чувте! поставте! — гукнула вона хриплим, спотвореним голосом: — чувте, що я кажу? Поставте статуетку! Що за міщанська звичайка, вічно крутить щось в руках?

— Чого ви до мене причепились? Відчепіть ся! — жовила Софія уривчато, глухо.

— Ах, ти-ж, хамка-вікчемна! — вереснула баронесса, — ти смієш мені так говорити?! — і, стиснувши кулаки вона підступала до Софії, кричучи: — Я тобі кажу, покинь, покинь мою річ!

При сих словах Софія раптом кинулась і в нестямі, розмахнувшись, кинула бронзову групу просто в голову баронессі.

Голосно, гостро скрикнула баронесса і впала до долу мертва, вся в крові.

На той несвітський крик миттю прибігли слуги баронесси. Вбігши вони на хвилину спинили ся, з острахом схилившись над баронессою, потім всі кинулись на Софію, що стояла нерухомо, не змінивши постави.

— Що сталося? Що ви тут зробили? — крикнув лакей, — беріть її! Вона забила паню!

Софія скрикнула і в жахом закрила лице руками. Чувсь дужі руки вхопили її. В ту хвилину в душці її блиснуло: „От тепер я вже зовсім пропала! зовсім!“

В НОЧИ.

Ніч тепла з тихими зорями
Покрила землю навкруги,
Усе заснуло: ліс, долини,
Степи і ставу береги.
Сиджу на березі я в гаї,
Тихенько хвиля виграла
І соловейко на калині
Пісні про любовці співа.
Ставок широкий розівслав ся,
Туман над хвилями стоїть,
У небі хутко понад лісом
На захід хмаронька летить
І місяць, сяючи промінням,
На пишну землю погляда,
Неначе мила чорнобрива,
Дружина вірна, молода.
Цвіте земля віки незмінно,
Кругом усе, як перш було;
Чого-ж життє моє так рано
Завяло й швидко віддвинуло?
Де ти, кого душа любила?
Де та, чий погляд бачу я?
Усе минуло!... Пронесла ся
Безслідно молодість моя!...
А навкруги, як перш, красою
Земля повитая блищить
І ніч з небес на землю тихо
Очима божими зорить...

Я. Жарко.

ДУРНИЙ МИХАЙЛО.

Оповідання К. Ванченка-Писанецького.

→ [Конєць.] ←

V.

В церкві кінчилась обідня Служба.

Наші Михайло з Вустею були вже давно там. Гарно, по святочному убрані: у нових, білих свитках, в чоботах; Вустя у червоних сапаянцях, а Михайло у нових ютових, на рипах. Вустя завітчалась величезним вінком чорнобривців і мальви й сьогодні вже найкращих квіток нарвала, котрі сама садила і виховувала у себе на огороді, так що її дрібне, гарненьке личко виглядало згід-віночка дуже лагідно і мило, наче тая квіточка рожевая. Вона же, в дядькома поглядала в той бік

де стояв Михайло, від чого він червонів, спускав очи долі і нетерпуче чекав кінця Служби. Стали вони в церкві навмисне оддалік в різних сторонах і буці нічого й не знали, бо біля Вусті стояли і клали земні поклони старі батько з матір'ю, то щоб часом чого не зазримітали.

А як наші молодята широмо молились, як благали Милосердного!... Ото-ж сьогодні для них повинна скінчитись така трудна справа... Що то буде?... Як це скаже батько?... Може й слухати не схоче?... Прожене... нагримає... Ох, і подумати страшно!...

Скінчилась й обідня Служба. Народ, хрестячись, юрбою повалив в церкви.

Михайло з Вустею те-ж змішались в гуртом і незабаром опинились на дворі.

Вустя скоро найшла своїх батьків і пішла рядком з ними по вулиці до дому.

Згодом, якось несміливо, відкашлюючись, підійшов до них Михайло.

— Здоровенькі були, добродію, з святим празником! Дріжачим голосом, знявши шапку, промовив Михайло. Вустя те-ж задріжала, засоромилась і почервоніла, але-ж відвернувшись на бік і не подала виду.

— А, здоров Михайле, здоров, як ся маєш, як поживаєш? — відмовив батько Вустин, Пилипенко, ще не дуже старий, поважний чоловіча, але-ж з сивуатою чуприною і з довезеними запорожськими білими вусами.

— Хвалити Бога, як вас Господь милує? Як господарство? Чи багато ще у вас лишилось невижатого хліба? — вже трохи сміліїше почав розпитувати Михайло.

— Спасибі Богови, я вже мало не зовсім упорав ся; ще жита там дешиця повісталась та ячменю кіп десять.

— А який маєте урожай?
— Хто його зна, воно-б то здасть ся нічого, колос повний, та не знаю як зерно, — не молотив... Ну, а ви з паном упорались?

— Та де там упорались; і половина не готова. Самі знаєте, робочих рук тепер мало і трудно дістати у таку пору, — всякий своє хапає, а до нас не піде ні за які гроші.

— Правда, тепер сама гаряча пора, всякий про своє дбає... А це гаразд, що я тебе зустрів, Михайле: маю невеличке діло до пана... Я бачиш хочу прохати його, чи не продасть він мені на посів кілька мірок жита того, котре у вас посіяне біля Вовчого Яра? Дуже воно красне цього року уродилось. Не знаю, як про се йому й сказати?

— Гаразд, добродію, гаразд, можна буде поміркувати... І Михайло, дуже зрадівши, що тепер знайшов ся про що побалакати з Пилипенком на одинці, весело почав:

— Ну, що-ж, то заїдемо, лишень, до шинку; там випємо по чарочці ради празника святого, та й побалакаємо до ладу. Я вас научу, як це діло у пана справити.

— А й, справді, — відмовив Пилипенко, — я не від того... Ви, баби, йдіть тепер до дому і не чекайте мене з обідом, а я заверну з Михайлом до Шльомки на часок, — маю діло.

— Ти, гляди мені, довго там не барись, та не налий ся! — нагримала стара Пилипенчиха і разом з Вустею пішли до своєї хати, а Михайло з Пилипенком повернули до шинку.

В шинку у жида Шльомки вже було багато народу і, не оглядаючись на ранню пору, чимало мужиків було й зовсім п'яних. Одні сварились поміж собою і негарно ляпались, другі заводили нескладними голосами пісні, а там ще не дуже п'яні балакали про свої діла, та про урожай... Це все, аливаючись в одно, робило гомін та гвалтування страшно і дух стояв тяжкий від люльок та від чобіт.

Пилипенко з Михайлом, увійшовши в шинку і поздоровкавшись в деяких селянами, сіли собі за стіл, оддалік других, окремо у кутку... Михайло зараз звелів жидови-шинкареви подати фляшку доброї горілки і тараню на закуску. Це все їм скоро подала гидка, обмураана жидівка Рухля в зазмальцьованій, подертій ватовій спідниці.

Михайло налив по чарці і подав Пилипенкови.
— Ану смикнемо, дядьку, будьте здорові в празником!
— Будьмо здорові!...

Разом випили, кашлянули, сплюнули на бік і почали закусувати таранею.

— Так оце я кажу, — почав Пилипенко, — жито у пана вельми добряче, мені хотілось би і у себе на той рік таке посіяти...

— То пусте діло, я і сам, помімо навіть пана, могу вам його дістати. Бачите, пан оцім самим житом недавно виплатив мені ординарию, то коли ваша ласка, візьміть кілька мірок у мене, я з великою охотою вам його відступлю.

— Невже? Оце гаразд. А скільки буде належатись, я заплачу, — за ціною не постою.

— Тут, добродію, не в ціні річ... Випитайте но ще чарочку, пане Пилипенку, та послушайте і моє до вас діло... — сказав веселий Михайло.

Вони знову випили.

— До мене діло? Яке-ж таке, не второпаю?... — здивував ся Пилипенко.

— А от слухайте... Ви, пане Пилипенку, я думаю, трохи мене знаєте, що я собі за людина, а задля того слів моїх не возьмете в обиду, а дасте мені одвіт прихильний... Буду і я з вами говорити прямо... Дочку вашу, Вустю, дуже я уподобав... Жити без неї не можу... Не положіть гніву, а подозвольте прислати до вас сватів по закону?...

Пилипенко на такі речі Михайла широко витріщив очі і наче не зрозумів нічого, навіть замахав руками.

— Що ти, братику, верзеш, опамятай ся? Я ще й не думаю віддавати її заміж, — вона-ж у мене ще занатдо молода, дитина, зрештою й тебе зовсім не знає?

— Ну, вже як діло на те пішло, то я вам мушу признатись, що ми з нею... вже давно знакомі... і навіть щиро кохаємо одно другого... — сказав несміло, зупиняючись в словах Михайло і опутив очі долі.

— Як? Моя Вустя коха тебе? І вона це тобі сама казала? — здивував ся Пилипенко. Йому й в голову ніколи не могло прийти таке, він все мав Вустю за дитину.

— Та вже все одно, чи покараєш, пане, чи помилуєш, а так воно є, як я кажу...

— Щоб моя Вустя, ота дитина?... Ах, ви поганці, поганці!... — шуткуючи промовив Пилипенко. — Це спритно підстроїли діло, ніхто й на селі не знає об цім, та й ми старі не доглядили і не запригитали.

— Будте-ж мені рідним батьком, пане Пилипенку, не гнівайтесь і не суперечте нашому частю!... Ви мене грохи знаєте, мабуть і від людей дещо чули: я не ледащо, й пан мене вважає добрим слугою, значить добре поводжусь... Грошенят трохи своїх маю, так що все як слід хозяйство можу справити. Повірте, добродію, що дочка ваша буде за мною добре жити, я її віку молодого не заналашу...

Кажучи це, Михайло поцілував у Пилипенка руку і знов налив горілки.

— Потривай но, потривай, парубче! Дай опамятатись... Як це воно так стало ся, я й зрозуміти не можу?... Треба же де об цім поміркувати, це-ж діло неабияке...

— Ех, та що тут довго міркувати; діло як на долоні, чи так, чи інак?... Ви мені, добродію, зараз прихильний одвіт давайте, та дочку свою мерщій пропивайте!

— Я би, може, був цьому душею радий, так треба-ж і з жінкою, та і з Вустею порадитись, як вони скажуть?... Може ще ти, парубче, брешеш?... Підемо стало бути зараз до мене і там вже у купі порішимо, як що й до чого...

— Значить, ви не від того? Ну й слава Богу!... По правді сказати за вами тільки стануло діло, а як ви не будете цьому суперечити, так у нас справа давно обладнована!... — веселішав Михайло і підніс Пилипенкови ще чарку.

Старий випив, сплюнув на бік, закусив, вигер полою свити свої довжезні вуси і поміркувавши трохи про себе, сказав:

— Ну, коли так, то ходім кінчати справу!...

Вони встали за стола. Михайло покликав жиди і виявши в кишені, нависне, щоб запримитив Пилипенко, повний гаманець гроший, заплатив за горілку і відібравши здачу, у двох в Пилипенком вийшли з шинку і потягли до хати старого.

Пилипенко був на radoцax і усю дорогу журливав про себе якусь пісеньку. По усьому видко було, що він радий такому зятеви.

VI.

— Слухай но, стара, ми до тебе з новиною... — го- лосно промовив Пилипенко, ввійшовши у хату разом з Михайлом. — Цей парняга прийшов нас грабувати, — хоче дочку нашу Вустю за себе взяти... Що ти на це скажеш, стара, га?... Вустя як стояла біля печі, пораючись коло горшків, задріжала так, що трохи не упустила на долівку жакітри з ва- рениками, і почервоніла наче печений рак.

— Що це ти верзеш, Степане, опамятай ся; Господь з тобою! З п'яних очей, чи як?... Михайло свата нашу Вустю?... Ти певне зовсім з глузду зсунув ся?... Вона ще така молода, що мабуть і не дума об цім, та і його зовсім не знає й не відає... — сказала Пилипенчиха, здивувавшись немало бесіді чоловіка.

— І я то так думав, а виходить діло зовсім інакше... Цей урвіса каже, ніби вони вже давно знають одне другого і навіть серцем поєднались... Чи правда, Вусте?...

Вустя засоромилась, відвернула ся бік, зачервонілась мов маків цввіт і закриваючись обома руками, промовила стиха:

— Правда, батьку...

— О, чуєш?... Ах, ви поганці, поганці! Що-ж нам в світлі божому діяти з вами?... Ну, то як же, стара, воно тепера буде, рішай?... — запитав, сміючись Пилипенко.

— Та я, сй же ти Богу, якось невторопаю нічого... Ви так наскочили налопом... — дивувалась Пилипенчиха, але-ж видко було що й вона не під такого зятя. — Що-ж я тут рішати му?... Ти у нас батьку, усьому голова: як скажеш, так воно і повинно бути.

— А я те-ж не знаю й не придумую, як рішити?...

Дуже ти, хлопче, якось несподівано наскочив на мене... Треба було-б людий порозинтати, та і до тебе трохи ближче пригля- нутись... Я тебе, по правді сказати, мало знаю...

— Ох, батьку, чого там приглядатись та довго мірку- вати-думати, я весь тут... Будте-ж до нас ласкавими, не по- губіть диточок своїх!...

Дуже чуло, з сльозами на очах, промовив Михайло. Вустя у куточку тихенько плакала, утираючи сльози білень- кою фартушиною. Та й у старій сльози тремтіли на очах.

— Ну, а ти, тихенька, чого мовчиш, мов та кітка, що з'їла сало й тільки облизуєт ся? — ніби грізно запитав Пи- липенко у дочки. Та промовила тихо:

— Я проти вашої волі не піду... Як що ви годитесь, то й я... — сказала і ще більше засоромилась.

— Ой, нічого вже з вами не вдієш, мабуть так Богу завгодно. Присилай сватів за рунниками та й кінець ділу... Пропив, стало бути, я тобі свою дочку!... Але-ж, ти здаєт ся хлопечь нічого, може й не заналашу дитини.

Почувши це, Михайло так і бабахнув у ноги Пилипен- кам і почав цілувати їх руки... Вустя те-ж кинулась обнімати батьків і крізь сльози радісно усміхалась.

Трудне діло від разу було скінчене, — радості їх не було кінця і міри!...

VII.

За кілька день після того тільки й мови було на селі, що про несподіване сватання панського „гужениого“ Михайла на Вусті Пилипенкові.

Всіх це дуже цікавило, а надто те, що молодята, ка- жуть, вже давно кохались, але-ж так спритно вели справу, що ніхто не зміг і подумати про теє. На вулиці чи на вечер- ницях ніхто їх ніколи в парі не бачив; вони поводились наче зовсім незнаєми, а тут раптом негадано, несподівано, посватав і тепер тільки виявилось їх спритне кохання.

— Чи чула ти, кужо Горпино, новину?... — питала Си- дориха, перша сваха і кужа мало не всього Млинища, вона-ж і перша плетуха на селі, свою сусідку, зустрівшись біля криниці з відрами.

— Кажуть, скарбовий наймит Михайло й справді засва- тав Вустю Пилипенкову?... А ще до того кажуть, ніби то

вони давно вже кохались і так спритно поводитись, що навіть я не могла завважати, а від мене вже чорта лисого що гатаїш або заховаєш...

— Що-ж, — пара гарна... Він парубок моторний, статок, не розбишака, та й вона те-ж дівчина гарна, лагідна, хоч і молода ще вельми... Поможі їм, Боже, на все добре...

— Весілля, кажуть, буде через два тижні, вже і в церкву подали на оповіді.

— Будемо, стало бути, гуляти на весіллі, а весілля ма-буть красне буде, — Пилипенко, не взяв його кат, — чоловік заможний... — сказала Зінчиха, піднявши на плечі коромисло з відрами і поплелась до дому.

— Та де там, сам пан обиватель як почув, що Михайло його покидає, дуже жалкував і хоче на свій кошт весілля справляти, там таке буде гучне, що страх, — музиків з гóрода беруть... — гомоніла вслід Зінчихі Сидориха і те-ж з відрами потягла до своєї хати.

— А що ти думаєш, — пан все зкоже... Прощай, кумо!...

— Прощай!...

І баби розійшлись в різні сторони по улиці.

рудюю глиною та красно розмалювати навкруги вікон, дверей і печі квітками та усякими причудливими цяцьками і веверунками, до чого Вустя була дуже здатна, — у неї завжди хатка була чистенька, гарненька і чепурненька, як ляльочка.

Щоб веселіше було поратись, Вустя у поміч до себе повлїкала Уляну та Параску, — своїх близьких приятельок-сусідок, з котрими виросла укупі і жила завжди у добрій злагоді. Оце вони у трьох й почали порядкувати: чистили, прибирали, вимивали, вишуровували піском, — робота то аж кипіла у них в руках. Далі Уляна почала крейдою біляти середину хати, а Вустя з Параскою порались в надвору.

А щоб робота ще йшла справнійше, дівчата співали пісні... І яких, яких пісень вони не переспівали? Надто Параска, та до пісень перша на селі, — співала, співала, а врешті почала вибивати гопака, взявшись у боки і такі виторяла сьмішні та чудернацькі викрутаси, що Вустя з Уляною троти не повмирили регочучись... Але-ж як згадали, що сьогодні субота, а завтра неділенька сьвятая, скоро й до вечірні завоюють, — засоромились і кинулись мерщій до роботи.

Ото вже незабаром мали і зовсім закінчити усю роботу, —

Медведовський монастир, Чегринського повіту.

Найбільша і найкрасша дерев'яна церква українського стилю.

Сидориха на цей раз не збрехала. День шлюбу й справді назвали рівно за два тижні після сватання.

В приготованях до весілля для Михайла і Вусті якось і час минав непримітно. Вони тепер частенько бачились і не то як перше крадькома а на виду у всіх людей, бо мали на те право, як заручені „молодий“ і „молода“.

Старі Пилипенки з кожним днем все більше та більше привязувались до свого будучого зятя Михайла і полюбили його мов рідного сина.

VIII.

Зближався і день весілля.

Завтра, у неділю, першу після Пречистої, Михайло з Вустею повинні дати обіт Богу на вічну злуку між собою і тоді вже ніхто в сьвітї їх не розлучить...

В суботу, ще раненько, у досвіта, старий Пилипенко з жінкою поїхали у місто на базар за купном, а Вустя то й на роботу не виходила, а лишлась дома, щоб на завтра все справити і порядок у хаті дати.

Хату треба було прибрати, на чисто вибілити у середині і в надвору, а долівку і призьбу біля хати вимастити

зоставалось ще тільки призьбу та піч вимастити і кінець ділу, — аж тут не стало у них рудой глини і треба було бігти за нею.

Вустя з Уляною позабирали торбинки, заступ і миттю кинулись до глинища. Треба було скорійше бігти, бо глинище було таки не близько від Вустиної хати, аж геть за селом.

Дівчатка поспішали якомога, бо вже було нерано, а роботи деякої ще і окрім того зоставалось доволі, а там прийдуть з міста старі Пилипенки і потім треба готувати на завтра страву.

По дорозі все-ж таки дівчатка успіли перекинутись кількома словами.

— Що Вусте, ти свого Михайла дуже кохаєш? — запитала Уляна.

— Ах, Улясю, й не питай, я його так кохаю, так кохаю, що й вимовити не могу! Я не пережила-б, коли-б батько не згодився був віддати мене за нього!...

— От ти й будеш з ним щаслива, проживете вік гарно... А мого милого Василечка вняли у москалі, і де він тепер і що з ним — я не знаю й не відаю! — сказала з жалем Уляна і на очах у неї навернулись сльози.

— Не тужи, сестрице, не побивай ся; дасть Бог, він щасливо повернеть ся з війська, а тоді поберетесь і те-ж хороше заживете — утішала Вустя свою подругу.

— Ох, не кажи; яке вже там моє життя з ним буде... Хоч і вернеть ся він, але-ж не таким, яким пішов; хіба не знаєш, як та проклята салдатчина поганить людей?... Там може вже давно мене забув... другу покохав... а про мене й не дума...

Так балакаючи приятельки добігли й до глинища.

IX.

Глинище, куди прибігли оце Вустя з Уляною, було за селом, як раз у околиці. Через це саме глинище, ніби крізь глибокий яр, веда дорога на село. Руду глину тут брали звід невисокої обвислої, як стіна, гори, й від того мабуть, що там все село копало і підкопувало, забираючи глину, гора та була дуже порита ямами і покоперсована; до того-ж вона ще була вся продірявлена, мов решето, бо тут гніздилась піла хмара маленьких пташечок, що поробили в глинищі глибокі нори і там звивали собі гнізда і виводили діточок...

Вечеріло... Пташечки ті весело щбетали, збираючись на ніч у свої нори, але-ж сполохані нежданим приходом дівчат, піднялись і юрбою полетіли на недалекий огород, а відтіль жалібно цвирінькали і з жахом поглядали на несподіваних гостей, лякаючись за свої гнізда.

Вустя перша підбігла до глинища, вибрала краще місце, де-б набрати чистої глини, а то після вчорашнього дощу дуже зверху занесло землю. Задля цього вона влізла в яму, котру хтось раніше був викопав і почала відтіль заступом викидати глину, а Уляна насипала нею мішок.

Дівчатка знов почали весело жартувати, сьміятись і присьпівувати пісні...

Вустя забралась геть глибоко у яму, так що її й не видко було, а тільки відтіль вчував ся голосок веселої пісеньки, яку вона й там не переставала висьпівувати, але-ж голос здавав ся якимсь чудним, — наче з бочки...

Вже Уляна насипала повний мішок глини...

Ой! Що-ж це раптом стало ся?...

Уляна схопилась, лице у неї спотворилось від жаху і вона закричала як несамоविта:

— Ох, Боже мій!... Ратуйте! ратуйте!... Хто в Бога вірує, ратуйте!...

Великий кавалок гори обвалив ся і скоронив під собою нещасну Вустю...

Уляна івалтувала, голосила, кликала на поміч... Але-ж до села було далеко і ніхто не почув її...

Стала була сама руками розкопувати глину, та де тобі?... Даремне зусилля, — глини і землі навернуло таку силу, що їй самій ніколи не відкопати бідної Вусті...

Мов божевільна кинулась Уляна на село, репетуючи не своїм голосом:

— Ратуйте, хто в Бога вірує!...

Цей крик одчаю страшенно вчував ся на серці і надривав душу тяжким невимовним жалем!...

м. Житомир 1894 р.

X.

Незабаром народ зі всього села з гомоном і криком біг до глинища...

Почали миттю заступами та лопатами розкопувати землю, але-ж... відкопали вже бездушний труп нещасної Вусті...

Мов та квіточка рожевая вона зіяла в часі самого цвівту...

З страшенним, нечоловічим криком і репетом упала на труп своєї бідолашної дитини стара її матусенька і почала, ридуючи, голосити й причитувати...

Селяни стояли з великим острахом, переглядувались і, знявши шапки, набожно хрестились, — молились за упокій души...

Невимовно тяжко було кожному з них дивити ся на таке страшенне горе, — серце справді розривалось від жалю!...

— Але, гляньте, — там, по дорозі з села, ще хтось біжить?...

Без шапки, волосся розкуйовдене, лице спотворене, очі витріщені!

Ох, це-ж бідолашний Михайло!...

Селяни страшно перелякані, розступились з дороги...

З диким реготом повалив ся він на трупа своєї коханої суженої Вусті і глухо, жалібно застогнав, вимовляючи якісь незрозумілі слова...

Всі мовчали... А тільки деколи вчував ся душу надриваючий плач і лемент...

Михайло пролежав кілька хвилин, далі схопив ся на ноги, глянув без виразу на боки, окинув усіх божевільним поглядом і засьміяв ся тихим, дитинячим сьміхом... Потім знову бабахнув на землю і став, озираючись навкруги, плести нісенітницю й дико реготатись...

* * *

Поховали бідну Вустю...

На похоронах було не тільки усе Млинище, а навіть і з сусідних сел привалила сила народу...

Всі плакали, жалкували, а надто старі батько з матірю, вони то мало не померли з жалю й роспуки...

Опісля ще довго памятали і роказували про цей нещасний випадок... Але-ж згодом позабували, як і все на сьвіті забувають ся скоро...

Одна тільки від тоді зісталась памятка в Млинищах...

По улицях села почав бігати, босий, без шапки, замурзаний, божевільний парубок на прізвище „дурний Михайло“, котрий завжди навіть з чого небуть весело реготав і балакав сам до себе, кожен раз повторюючи одне і те-ж:

— Мою милу — глина вбила!...

Михайлови на селі не докучовали, бо він був тихий, покірний і нікому не шкодив... Селяни, памятаючи його гірку та нещасливу долю, навіть жалували, годували його, — а він часом допомагав їм у роботі, особливо в літню, сутужну пору...

З всіма Михайло наче порідив ся своїм лихом і усі на нього дивились з жалем і сльозами...

Горенько, та лишенько тяжке!...

ШИЛЬОНСЬКИЙ ВЯЗЕНЬ.

ПОЕМА БАЙРОНОВА.

Український переклад Павла Граба.

ПЕРЕДСЬПВ.

Довічний духу, ретязом не скутий,
Сьвята свободо, сяюча крізь тьму!
Хто весь як ти любовію натхнутий, —
Там притул твій, у серденьку тому.

Твої сини, забиті у кайдання,
Серед склепів, серед тяжкої мли,
Здобудуть волі жертвою страданья
Країні рідній, — швидче-б відобуш!

Слід Бонівара зберегла, Шильоне,
Твоя тюрма, сьвятійша з віттарів...
Нехай же люд по вік той слід хороне, —
Він Бога просить за невинну крів!

* * *

I.

Не від лихих старечих днів
Я весь заслаб, я весь змарнів,

Не жахом, ночі однії,
Що несподівано вража,
Сивини вигнало мої,
Не труд кістки проїв, а ржа:
Я був добичою тюрми,
Кайдани ніс, дізнав ся тьми,
Що товсто очі заліпля,
Як зникнуть небо та земля;
Я бачив смерть і смерті ждав
За віру батько життя віддав

Generated on 2015-08-15 18:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luig.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Багаттєм спалений, а мла
Його потомки поняла...
Було нас семеро — нема;
Не сяє день над шістьома:
Загинув, батькови у слід,
Його коханий, певний рід, —
За пересвідчення лягли
Сини так славно, як жили:
Один — на вражому огні,
Два інших — зотнуті в борні;
Лила ся кров братів моїх,
Бо не признали бога їх.

II.

Безлюдний, давній мур Шильон;*
У підземеллі — сім кольон —
Готичні, сірі, кам'яні...
Межи щілину на стіні
Хіба проміннечко блідне
По мокрій долівці блисне
І враз заблудить по тюрмі
Болотним огником у тьмі.
В кольонах — ретязі [на це
У кожу вверчено кільце], —
Вони прогризли усього;
Із тіла кволого мого
Отрути по вік не звести,
В могилу клейма понести,
До купи кинуть білий сьвіт,
Що очі нудить стільки літ...
Останній брат сконав отам,
А я, на втіху злим катам,
Живий манячив з ним уряд;
З тієї години агас мій згляд,
І скільки років я волік —
Вже погубив їх довгий лік.

III.

На ретязи по одному
У підземеллі отому
Прикуті близько ми були,
Та нас заліза розвели,
Що повивали ся круг рук,
І серце краялось від мук.
Було нас троє бранців тьми, —
Ми всі зробились мов не ми...
На милі личенька братів
Я марно глянути хотів, —
Ступити ретяз не давав,
І брата брат не пізнавав.
Розмова иньшої доби
Нас відхляла від журби:
Сьвята надія новини,
Чи жвавий сьвіт старовини, —
І легше ретязи нести...
Того чуття не аберегти:
Наш гучний голос ніби глух,
Чужим ставав на власний слух;
Розбитий відгук темних стін,
Вже був не тим веселим він,
Що воля кожному дала;
А може й... мрія то була.

*) Мур Шильон, де з 1530 року по 1537 мучив ся за віру та любов до рідного краю славетний женецьк Бонівар, збудовано на березі озера Леман і з усіх боків оточено водою; темниця, де конав нещасний патріот, видовбана в граніті; сім кольон підірають скалу, що звиса стелею, на одній з тих кольон Байрон бачив кільце, до котрого був прикручений Бонівар, а на долівці, — вибоїну від ніг в'язня, що повинний був тупюватись усі сім літ своєї неволі на одному місці.

IV.

Як старший із братів моїх,
Я підкріпляти мусів їх,
Щоб духа котрий не згубив,
І всяк по зможі те-ж робив.
Молодший саме... ширій квіт,
Моя журба, мій кращій сьвіт,
Голубоокій, як хіба
Була матусенька люба,
Єдине батькове чуттє,
Він ніс невольницьке життє.
Чи для такого-ж то гнізда
Росла ця пташка молода?
На нього дивлючись, чия
Душа-б не стислась, як моя?
Він сяєв, ніби затишний
Той день погожий та ясний,
Коли я тішивсь, як гуля
Ще неприборкане вірля, —
Полярний день без ночі-сна,
Аж поти літо не мина.
Мов той біляво-сніговий,
Від сонця поприсок живий,
Безплямий образ чистоти, —
Своєї вроди-красоти
В тюрмі, в закові він не збув,
Веселий, сьвітлий, як і був.
Конанне братне — не своє —
Те личко слізьми обіллє.

V.

З душі так само чарівний,
Але палкий та кремезний,
Середній брат мій був би рад —
До смерті стати в перший ряд,
Мир щільний викликать, лягти, —
А мав кайдани волокти.
Іх брязкіт груди надривав;
Він мовчки серцем остивав;
А там би — черга і моя...
Спасти [таїв надію я]
Ту силу міцно-молоду,
Остатню в милому роду.
За вовком, сарною слідом
Кружив він, — гай для нього — дож...
То скуті ноги, царство млі
Йому найгіршими були.

VI.

Навколо Леман обляга,
До стін Шильона досяга;
Десь хут на тисячу у глиб
Бурхливі хвилі досягли-б;
Та як там прірва-б ні ревла,
Порушить муру не здола...
Стіна та хвиля — мов труна
Гнітила нас тюрма двійна:
Жива могила, некто тьми —
Були під хвилями тими.
Я чув, як Леман до скали
Швири зриваючи вали,
Верх огорожи достає,
Над головою сужно бє,
Що дня, що ночі хвилю рве;
А часом буря зареве,
Скалою страшно захита;
Нас не лякала буря та,
Бо смерть відрадою була:
Спокій би серцю принесла.

VII.

Середній брат — мовляв я — гас;
Він умирав, він кидав нас,

Могучим серцем погухав,
Від себе їжу відлихав,
Не ради того, щоб вона
Була сира чи нетривна:
Про те не мали ми турби,
Стрільцями бувши, ні журби.
Нехай замісто молока
Щили ми воду з рівчака,
А хліб той самий їли ми,
Що вязень облива слізьми,
Аж відки почали брати
Мов зьвіра брата-ж волокти
В залізу нору... не того
Нудилось серденько його:
Серед роскішніших палат
Без гір зачервів би мій брат...
Та що балакати тепер?
Не здужав муки, зник-умер...
В останнє бачив я його
І рвав ся з ретязу мого —
Хоч перед смертю пригорнуть,
Омліду рученьку стиснуть,
Та марно кидаєсь, марно гриз
Цупки переплуті велі;
Увесь знеміг ся... Підійшли,
Дивлю ся — мовчки розкули
І в підземеллі отому
Могилку вигребли йому.
В пісок, де сонечко сия,
Молив покласти трупа я,
Неначе милости прохав, —
Дарма-ж надіенку кохав:
Зареготали ся в одвіт...
Його не винесуть на сьвіт,
Не дасть спокою смерть сама,
Як перш давити ме тюрма.
Нехай безуме то було, —
Воно мій мозок поняло:
Любимий... він... кладуть у млі;
Швиридли мокрої землі,
Поверх — кайдани зайві, — так
Шанують тільки розбишак.

VIII.

А той... кохання наше, цьвіт,
Утіха батька з перших літ,
Краса, квіточок польовий,
Малюнок матери живий,
Що муки вянуци долів,
За кого надто я болів,
За ради кого ніс життє,
Будивши в йому почуттє,
Щоб легше горе зміг тягти,
Для волі серце зберегти,
У кому бивсь колишній дух,
Кого не кидав довго рух, —
І він погнув ся, відцьвіта,
Неначе квітонька ота...
Не гірко-ж, Боже! Смерть ішла
Страшна, якою-б ні була...
Я бачив збитого борця
В годину смертного кінця;
Пловець — пригадую — вмирав,
Зі смертю пав ся — не здолав;
Зазнав я грішника, що чач:
Нестямле блискато в очах...
А тут був иньлий жак: журба —
Тиха, покірна та слаба...
Марніла знищечку краса;
Так сужно іноді згаса
Веселки промінь чарівний...
Як завжди добрий, привітний,
Він догасав на дні тюрми,
Больши тільки за людьми;

Темицю вглядом озаряв;
Нікого він не докоряв, —
Сам був докорою труні;
Хоча-б сльозинка... кращі дні
Згада, надію зворухне,
Мені надію ту нахне:
Підтятий гіршо з утрат,
Бо мовк і я не менш, як брат...
Зітханне вирветь ся в тиші
Із наболілої душі;
Все рідше, тихше... затиха...
Я дух притаїв — не вітха...
Невже? Почуття я не няв;
Ляк навісний мене появив...
Покликать?... Ніби відгукаєсь...
Несамовито я рванувсь
З цупкого ретязу мого,
Розтявши на двоє його;
До брата кинув ся — нема;
Конав я сам; нависла тьма,
Та стіни дихали старі
По чорній заклятій порі.
І от останню звязь оту,
Що говорила про мету,
Бднала з рідними всіма,
Порвала на віки тюрма:
Один мій брат лежав у млі,
А другий стинув на землі,
За мертву руку взяв ся я,
Але схолонула й моя...
Не стало сил, я пав у мить;
Лиш чув, що серденько щемить...
Звести ту муку, те чуття,
Що вже не буде вороття
Йому, що так кохали ми,
Що став на очу прахом тьми...
Як передужав, як не вмер —
І сам не вимовлю тепер...
Без ради, без надій, а жив;
Не віра, — руки-б наложив.

IX.

Що далі... марно споминав;
Не знаю добре і не знав;
Я задихав ся; мертва мла
На очі тяжко налягла;
Усе мінлось; я марнів,
Серед каміння камянів,
Не чув, не думав... так бува
Туманом скело окрива.
Скрізь морок вис; а се у слід
Неначе сьвіт білів і блід;
Ні муру сьвітлечко блідне,
Від давна зорови нудне,
Ні день, ні ніч, ні блиск, ні мла...
То — тьма без темряви була,
І неосяжна, і густа,
І нерухома, і пуста;
Ні зір, ні неба, ні землі,
Ні часу, близу, ні далі,
Ні руху, зміни, ні добра,
Ні тиші тихої, ні зла,
Ні відпочинку, ні буття,
Ні смерти навіть, ні життя...
Безкрас горе скрізь саме —
Сліпе, стояче та німе.

X.

Немов учули ся пташки...
Але-ж мені і не втямки,

Що то — зівязниця моя,
Котру розгладів згодом я,
Милійш над котру не бува,
То змовкне враз, то засьпіва.
Я весь ожив, я стрепенувсь;
Мій ум зворушений прочнуєсь;
Все те-ж, і стіни, як були,
Над головою налягли;
Від сонця одлисок крізь щіль
З гори проблумає, й відтіль
Мені висьпіває вона,
Моя пташничка ясна,
Моя утішниця в журбі,
Стуливши крильця голубі.
Чого в тій пісні не було;
Чим серце знову не жило?
Моя сьпівачко! Певно — ти,
Зазнавши туги-самоти,
Шукала друга і знайшла,
Любов, відряду принесла
В очю покинуту тюрму,
Як не було вже більш кому...
Розбивши клітеньку свою,
Чи бувши вільною в гаю,
Ти залетіла, — не тобі
Конать в нерівній боротьбі;
Хіба-б із раю ти прийшла...
Бо я гадав, що то була
Прихильна братова душа;
З могили пташкою втіша, —
Помислив — Господи прости...
Сьміяєсь і плакає я, а ти...
Ти, мрію рушивши, знялась,
В повітрі пурхнула, звилась...
Немруща, — чи знялась би-ж та,
Щоб я, у двоє сирота,
Отут на віки самотні
Остав ся трупом у труні,
Один, — хмариночка одна,
Що в небі іноді зрина,
Як небо ясне, а земля
Чарує, манить, привабля.

XI.

Аж ось полекшало життє;
Немов прокинулось чуттє
В душі тюремників моїх
На вдивовижу: серцю їх
Кайдани, смерть за гич були...
Вони мене не прикули;
З шматком заліза на руках,
Я став тинятись по кутках,
Вгорі побуду, вниз бреду,
Стовпи очима обведу;
На місце, де лягли брати,
Бояєсь єдино я зійти,
Розбитим серденьком німів,
Почуття вимовить не сьмів,
Що мій ступні небережкий
Зворушить їх спокій тяжкий;
Я весь холод, долівши страх,
Що осквернив би чистий прах.

XII.

Прорив я стежечку в стіні;
Тікати не снило ся мені:
Кого любив — нема, лягли;
Тюрма чи сьвіт — одно були;
Ніде нікого — вимер рід,
Ні друга в горі — зник і слід...

І я був радий, що нема:
Нудьга звела-б мене з ума.
Я до віконечка полів —
Ізза рішотяних заліз
Ще раз поглянути на сьвіт
Та горам кинути привіт.

XIII.

Я бачив їх: вони все-ж ті, —
Не то, що я... на висоті.
Як і колись, білів ся сьміг
Із поконвіку — тільки ліг;
Я вбачив озеро винау,
Що хвилювало поблизу,
Широке, довге — все як є;
Оп — сьвія Рона в беріг бе.
Струмці вигукують, рвучи
Пожежи скелями куші;
Біліє башта городська;
Байдак геть парусом мелька;
Там усьміхав ся остривець
З трійком зелених деревець —
Такі тоненькі та прямі;
Не більше долівки в тюрмі
Він здаєсь тоді мені навшир, —
Один одним посеред хвиль.
З угірря вітер повівав,
Легенько бризками зривав;
Квіточки пахли молоді;
Гуляла рибонька в воді;
Орел за хмарами витав,
Неначе вперше так лігав.
І стало жаль мені до сліз
Моїх покинутих заліз...
Від сьвітла швидче!... Пречня мла
На серце камінем лягла.
Так несподівано бува
Труна людину закрива,
Що певні ми були спасти...
Хоч зір спочинок мав найти.

XIV.

Чи день, чи місяць був, чи рік —
Я забував допевний лік,
Не мав надії, що зрону
З очий залеглу порошок.
Аж чую — люди увійшли;
До мене — волю принесли...
Я не питає — куди, — давно
Про мене стало все одно, —
Розпуку вивчивсь я любить.
Година ретязи розбить,
Тюрми позбутись... а вона,
Моя домівка і труна,
Мені оселею була,
Де стільки ліг душа жила...
Мене відірвуть від кутка,
Де був я другом павука,
На мишеняток позирав,
Що промінь бавитись збирав...
Хіба-ж у мене менш чуття?
До купи ми несли життя;
Я був владикою між їх;
Убити — стало-б сил моїх;
Аж ні: закинуті в нору,
Ми жить привикли у миру.
Тягучі ретязи тюрми
[Так час паує над людьми],
Я щирим жалем спомянув,
На волю вийшов і зітхнув.

УКРАДЕНЕ ЩАСТЄ.

Драма з сільського життя в 5 вілях Івана Франка, відзначена на конкурсї галицького Вибілу кравого 1892-ого року.

◆ [Конець.] ◆

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Хата Миколи.

ЯВА ПЕРША.

Анна сама.

Анна (під вікном мотає пряжу на мотовило і числить нитки). Одинайцять, дванайцять, тринайцять, чотирнайцять, п'ятьнайцять. (Зупиняє ся). Сімий день уже его нема. Чень нині прийде. І боюсь его, і жити без него не можу. (Мотає далі). Шіснайцять, сімнайцять, вісімнайцять, дев'ятьнайцять, дваїцять. (Зупиняє ся, зажмурює очи і задумуєсь). Який страшний! Який грізний! А що за сила! Здаєсь, як би хтїв, то так би і роздавив мене і того... мойого... халяпу. Поглядом одним прошиб би. І чим страшнійший, чим острійше до мене говорить, тим, здаєсь, я більше люблю его. Вся тремчу, а так і адаєсь, що тону в нім, роблюсь частиною его. І нема у мене тоді своєї волі, ані своєї думки, ані сили, ані застанови, нічого. Все мені тоді байдуже, все готова віддати ему, кинути в болото, коли він того схоче! Ах! (Мотає далі). Дваїцять і одна, і дві, і три, і чотири. (Зав'язує пасмо). Та й чи-ж не віддала я ему все, все, що може віддати жінка любому чоловікови? Навіть душу свою, честь жіночу, свою добру славу. Присягу для него зломала. Сама себе на людський посьміх віддала. Ну, і що-ж! Мені байдуже! Він для мене все: і світ, і люди, і честь і присяга. (Мотає). Одна, дві, три, чотири, п'ять, шість...

ЯВА ДРУГА.

Жандарм і Анна.

Жандарм (входить). Добрийдень, Анно! Ти сама?
Анна (випускає з рук мотовило і веретено). Ах! То ти? Де-ж се ти так довго? Чому не приходив тільки час?
Жандарм. Де чоловік?
Анна. А он у стодолі молотить.
Жандарм. Ну, що-ж він?
Анна. Як то що?
Жандарм. Не дорікає тобі, не бє, не сварить?
Анна. Він? Ані словечка. Навіть не питав ся, чому я не приходила до него до арешту. Крутить ся по хаті, нишпорить по господарстві по давному.
Жандарм. Ну, а ти не почала з ним розмову?
Анна. Про що-ж я буду з ним говорити? Обрид він мені. Лучше-б був гнів собі в криміналі.
Жандарм. Ну, а як гадаєш, знає він про те, що між нами зайшло?
Анна. А хто его знає? Мені навіть натяком одним не дав сего пізнати.
Жандарм. Ну, але може сусіди наговорили ему?
Анна. Може бути. Та що се мене обходить? Я тепер спокійна, нічого не бою ся, ні про що не думаю, нічого не знаю, тільки тебе одного. (Приближаєсь до него боязко). Михайле, можна тебе обв'язати?
Жандарм (обіймає єї).
Анна. І поцілувати? (Цілюють ся). Знаєш, давнійше я, здаєсь, була-б умерла зі встиду, як би була подумала навіть, що яко слюбна жінка можу так цілувати другого. А тепер! (Цілує его без пам'яті). Любий мій! Тепер у мене ані крихіточки ніякого неспокою, ніякого сорому нема!
Микола (відчиняє двері, але побачивши, що Михайло з Анною цілує ся, цопає ся назад і запирає злегка двері).
Жандарм (шепотом). Він був.
Анна. Нехай собі! Не боюсь я его.
Жандарм. Ну, я також не страхків син. Але тепер я не хочу з ним балакати. Я так тільки на хвильку забіг. Мушу ще піти до віята віддати ему письмо, а відтак прийду до вас на кілька годин. Прощай! (Забирає торбу і відходить).

Анна. А приходи! Ждати му з підвечірком! (Бере ся знов мотати). Так, він бачив нас. Ну, і що-ж з того? Коли досі очи не повилазили, то мусів бачити. Не тепер, то в четвер був би побачив. Я ховати ся від него не думаю. Нехай робить зі мною, що хоче! (Рахує потихо нитки, зав'язує пасмо).

ЯВА ТРЕТЯ.

Микола і Анна.

Микола (входить з ціпом у руці). Ти сама, Анно?
Анна. Сама.
Микола. А той... шандар... пішов уже?
Анна. Пішов до віята, але за годинку, казав, що прийде. Або що, ти хотів з ним що побесідувати?
Микола. Я?... Ну, ні... хіба так... пару слів... Але ні! Що мені з ним бесідувати?... От, бачиш, сьвірка в ціпі урвава за ся, то я прийшов зв'язати. Не маєш де мотузка?
Анна. Не маю. От на тобі прядива, та вишплеті собі.
Микола. Та хіба вже так і зробити. (Бере прядиво, вбиває в стіл шило, робить з прядива космики, наслинює їх і починає плести. Анна мотає далі, шепотом числячи нитки. Микола по хвили). Анно!
Анна. Чого тобі?
Микола. Так сей шандар, сей Михайло Гурман...
Анна. Ну, чого тобі від него треба?
Микола. Я знаю, ти ще дівкою любила его... і тепер любиш.
Анна (перестає мотати і глядить на него). Ну, і що-ж з того?
Микола (понуривши голову). Та нічого. Хіба я тобі що-небудь кажу? (Хвильо мовчить, а відтак починає плакати і клонить голову до стола).
Анна. Так чого-ж плачеш? Чого рвеш моє серце?
Микола. Бо... бо... моє рве ся. (Встає і наближає ся швидко до неї). Анно! Не вже-ж ти мене так... так ні крихітки не любиш?
Анна. Ні.
Микола. І ніколи не любила?
Анна. Ні.
Микола. І не можеш присилувати себе, щоб хоч жити зі мною по давному?
Анна. Ні. (Звінчує голову). Пропало вже.
Микола (встає). Га, видно Божа воля така. Господи, по що Ти вивів мене з криміналу? Чому не дав мені там зігнати? Я думав, що нема гіршої думки над неволю. А як прийшли пани і сказали мені: Микола, ти вільний, бачимо твою невинність — Господи, то мені трохи серце не трісло з великої утіхи. Я крил у Бога просив, щоб до дому як найшвидше залетіти, а тут застав таке... таке, що й язик не повертає ся сказати! Таке, що неволя в криміналі против того видаєсь мені раєм! (Ридає). І за яку се провину мене Господь так тяжко карає? Чим я Его образив, чим прогнівав?
Анна. Цить, Микола, не плач! І на мене вини не звертай. Ти-ж знаєш добре, що й моєї вини тут мало. Силою віддали мене за тебе. Доки сила моя була, я була тобі вірною, хоч иньшого любила. Але тепер не стало моєї сили.
Микола. Так що-ж нам робити? Як жити?
Анна. Роби, що знаєш, що тобі сумління каже. Вбий мене, чи прожени мене, чи лиши мене при собі, — мені все одно.
Микола. Слухай, Анно! Я тебе розумію. Я люблю тебе. Мені жаль тебе, як власної душі. Я не хочу бути твоїм катом, бо знаю, що ти й без мене багато витерпіла. Тільки одно тебе прошу: уважай на людей! Не на мене — нехай уже я так і буду нічим для тебе, — але на людей. Щоб люди з нас не сьміялись!
Анна. Хіба-ж я їм забороню сьміятися? Нехай сьміють ся, коли їм сьмішно!
Микола. А все таки... Не покажуй ся прилюдно... з ним. Не топчи в болото моєї бідної голови. А ні, то вбий мене, щоб я не дивив ся на те!

Анна. Се не від мене залежить, Миколо. Я тепер одного пана знаю — ёго, так як доси знала тебе. Що він мені скаже, те й роблю, а більше ні на що не оглядаю ся. Ганьба, то ганьба, смерть, то смерть. З ним мені нічого А ти роби, що знаєш.

Микола (хапає ся за голову руками). Господи, Господи! Вона зовсім одуріла! Говорить мов у горячці. Се він, проклятий, дав їй якісь чари, якесь данє, він єї з розуму звів, щоби насміяти ся наді мною! (Ходить по хаті з виразом важкого болю. Анна мотєє далі).

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі і жандарм.

Жандарм (входить). Слава Богу! Здоров був, Миколо!

Микола (повуро). Здоров був, Михайле!

Жандарм (сміючись, бе ёго долонею по плечі). А, пренїнь хоч раз ти до мене заговорив, як до старого знайомого.

Микола. Лїпше-б нам було не пїзнавати ся.

Жандарм. Чому? Тьфу, Миколо, як ти насовив ся! Немов би я тобі батька зарївав.

Микола. Ти мені ще гірше зробив.

Жандарм. Ет, іди, не плети дурниці! От, лїпше сїдай ось тут! (Садить ёго силоміць на конець стола, кладе торбу і шанку на другім кінці стола, а відтак виймає з торби фляшку вишнївки). Ади, з сею ворожкою ми порадиємось, як у свїті жити. Анно, ану по найди там який наперсток! (Анна встає і ставить на стіл чарку, хлїб і сир).

Микола. Спасибі тобі, я не пю.

Жандарм. Як то не пєш? Що се ти видумуєш, Миколо? Нині тиждень пив, а тепер не пєш! Ну, се ти пусте видумав! (Наливає) На твоє здоровлє, Миколо! (Пє) А!... Щоб ти не думав, що се яка отрута, або що! Не бій ся! Бачиш, я сам пю. (Наливає) На, випий! І не жури ся! Вдар лихом об землю! Нехай ся Мошкова кобила журисть, що велику голову має.

Микола (бере чарку). Га, виджу, з тобою нема иньшої ради. Здох би-сь, Михайле! (Пє).

Жандарм (сміє ся). Ха, ха, ха! Здох би-сь! Гарного ти мені здоровлє зичиш! Ха, ха, ха! Сьміхованець з тебе, Миколо, бігме, сьміхованець! (Плещє ёго по плечах).

Микола. Що-ж, Михайле, що кому належить ся!

Жандарм. Так ти думаєш, що мені належалося би здохнути?

Микола. Думаю, що се було-б лїпше і для мене, і для тебе і для отсеї (показує на Анну).

Жандарм. І для отсеї! А, ми й забули про господиню! (Наливає) Ну, Анно, випий за здоровлє свого чоловіка!

Анна. За твоє здоровлє, Михайле! (Пє).

Жандарм. Ха, ха, ха! Бачиш, Миколо, твоя жінка мені трохи інакше бажає, ніж ти! Ну, випиймо-ж тепер за єї здоровлє! (Пють).

Микола. Та й міцний же твій вишняк, Михайле. Від двох чарок вже й в голову бе.

Жандарм. Не слухай того, сину мій! Се тільки твоя голова слаба, ось що! Міцної голови він і по десяти чарках не хапає ся.

Микола (опирає голову на локоть). Слаба голова, кажеш. Правду кажеш! І без твого вишняка вона мені ходором ходила, а тепер ще гірше. Знаєш, Михайле, що я тобі скажу так, по приязни, по старій знайомості?

Жандарм. Ну, що?

Микола. Може би ти перестав у мене бувати?

Жандарм. А то чому, Миколо? Надоїли тобі мої відвідни?

Микола. Надоїли, не надоїли, а так. Мені здає ся, що воно-б було лїпше, як би ти не показував ся.

Жандарм. Не могу, братчику, їй Богу, не могу. Служба моя така, що все по при вашу хату моя дорога йде. А при тім, серденько моє, ще одна річ припутана.

Микола. Яка?

Жандарм. Хоч то ніби урядова тайна, але що вже робити, скажу тобі. Але насамперед випиймо! Най все влє минає! (Наливає, пють). Так ось яка річ, небоже. Тебе ніби то пустили з криміналу...

Микола (схапуєсь). Ніби то?... Як то ніби то?

Жандарм. Ну, ну, ти бо зараз усе так береш на правду, мов би ти справді почувавсь до вини! Е, Миколо! Адже-ж ти сам почувавсь ся невинним, правда? (З притаском) Власне сумління каже тобі, що ти невинний? Правда? (Глядить ёму просто в очи).

Микола (змішаний, крикливо). Богом небесним сьвідчу ся, що правда!

Жандарм (насьмішливо). Ну, ну, Миколо! Так не говори! Особливо перед шандарем з такими словами не вихапуй ся. Бо між нами, шандарами, брате, така думка, що як на кого підозрїне паде, а він починає Бога на сьвідка кликати, то значить, що у него сумління не зовсім чисте. Щось там у него не гарно.

Микола (переляканий). Так... значить... ти думаєш, що я...?

Жандарм (сміє ся і клепче ёго по плечах). Ха, ха, ха! Дитина ти, Миколо, ось що я думаю! Леда чим тебе застрашити можна. Не бій ся! Не такий чорт страшний, як ёго малюють. Те, що тобі тепер видаєсь таким страшним, також не таке. До всего чоловік привикне!

Микола. Ти се про що закидаєш? Яюсь не зовсім я розумію тебе.

Жандарм. Порозумїєш, братчику, порозумїєш, як на те час прийде. А тепер знаєш, що я би тобі радив?

Микола. Ну, що?

Жандарм. Будь спокійний. Не роби ніякої комедії, ніякого галасу. Жий собі тихо, смирно, як Бог приказав, і ні про що не дбай, що довкола тебе творить ся.

Микола. Ні про що не дбати? А думаєш, що се можна?

Жандарм. А чому би не можна? Певно, що можна. Повір мені, друже! Я багато сьвіта сходиш, багато дечого видів і знаю. Так ось що я тобі скажу: Тисячі людей живуть отак як ти, і не питають навіть, як воно склало ся, відки пішло, хто тому винен? Де би чоловікови голови стало, щоби се все розібрати? Стало ся, склало ся — що порадиш? Треба брати житє, яке є, треба жити, як можна.

Микола. І з розбитим серцем?

Жандарм. Дурниця серце! У кого воно ціле?

Микола. І на людським посьміховищу?

Жандарм. Наплюй ти на людей! Чого тобі від них потрібно? А як ти з них будеш сьміяти ся, то вони з тебе не будуть. Ще самі до тебе придуть.

Микола (в задумі). Що-ж, мудра рада. Тільки мабуть за міцна на мою слабу голову. (Хапає ся руками за голову і починає рядати). Ой, за міцна, за міцна! Не вдержить моя голова!

Жандарм. Не бій ся, вдержить. Я тобі поможу. Я кождому голову скручу, хто би посьміїв з тебе сьміяти ся.

Микола. Багато буде скручених голов.

Жандарм. Не бій ся, се вже моє діло! А тепер, друже мій,

Микола, знаєш що?

Микола. А що таке?

Жандарм. Я бачу, що ти дуже ослаб. Сон тебе клонить.

Піди ти собі на тік, та засни.

Микола. А ти?

Жандарм. Про мене не турбуй ся. Я також трохи відпочину, а потім піду до дому.

Микола. То може би, Михайле, ти сам пішов на тік і там заснув?

Жандарм. Ну, ну, не роби комедії! На тобі кожух (бере з жерди кожух і кладе ёму на плечі), подушку і верету (змагає з постелі подушку і верету і також кладе на него). Іди! (Випихає ёго за двері. Мовчанка. За сценою чути важке зітханє і повільні кроки Миколи).

ЯВА ПЯТА.

Жандарм і Анна.

Жандарм (обнимає Анну). Ну, тепер ми самі.

Анна. Цить! Я боюсь, щоб він там собі якого лиха не заподаєв.

Жандарм. Не бій ся! Він тепер занадто ослаб, розкис! Зарє ся в солому і засне.

Анна (припадає до него). Михайле, Михайле! Що буде з нами? До чого воно дійде? Чим воно скінчить ся?

Жандарм. Дурна! Ось вона чим турбує ся! Ніби то хтось у свїті знає, чим що скінчить ся і до чого дійде? Жий

та дихай, доки живеш! Зле тобі? А коли не зле, то дякуй Богу. Як буде зле, тоді час буде думати про те зле! Чим скінчить ся! Нічим не скінчить ся. Будемо жити, доки можна. Будемо любити ся, доки можна. Будемо людяж в піку сьміяти ся, доки можна, доки вони нас під ноги не возьмуть. А потому? Потому оден кінець: всі помремо і чорту в зуби підемо. Ось чим воно скінчить ся, коли хочеш знати. (Обнимає єї).

Заслона спадає.

Д І Я П Я Т А.

[Хата Миколи. День. Стіл відсунений, за столом і на ослоні селяни і жінки, між ними Бабич і Настя. Микола підптий з келішком у руці серед хати. На столі велика фляшка горілки і хліб та сіль.]

ІВА ПЕРША.

Микола, Бабич, Настя, селяни і жінки.

Селяни (шумними голосами співвають журавля):

Ой там у лісі, ой там у лісі плужочок,
Плужочок-чок чок-чок (2) плужочок
Ой впорав він (2) ланочок,
Ланочок-чок-чок-чок (2) ланочок.
Ой насіяв він (2) конопель,
Конопель-пель-пель-пель (2) конопель.
Та впронадив ся (2) журавель,
Журавель-вель-вель-вель (2) журавель.
Ой, я я тому (2) журавлю
Журавлю-влю-влю-влю (2) журавлю,
Та бучком ноги (2) полозлю,
Полозлю-млю-млю-млю (2) полозлю.

[Селяни і селянки при остатніх куплетях похитують ся торкають одні одних плечима та кивають головами, позираючи на Миколу, що стоїть зі звіншеною головою і держить чарку в третій руці. Коли спів скінчив ся:]

Микола. Ну, куме, дай нам Боже здоров'я! (Пе).

Бабич. Дай Боже всего доброго!

Микола. Ні, сего не кажіть! Чого доброго? Я доброго нічого в Бога не прошу. Досить уже того доброго зазнав, буде з мене! (Наливає і передає чарку Бабичеві). Ну, прошу!

Бабич. Дякуює красно. Ні, кумцю, не гнівіть Бога! Що Бог дасть, то не напасть. Нераз чоловік гадає, що не знати яка на него біда впала, аж за день, за другий озирає ся, а воно вже єму на добро вийшло. Ваше здоров'я, сусідо! (Обертає ся до иншого селянина і пе).

Перший селянин. Дай Господи і вам!

Микола. Ну, вже ви мені сего не кажіть. Вже я то на своїй шкірі витрбував, яке воно добро виходить. Ні, кумове чесні, вірте мені чи не вірте, а мені здає ся, що пач Біг часом собі сьміх із нас робить.

Селяни. Бійте ся Бога, куме, що ви говорите! Таке то образа Божа!

Микола (махає рукою). Одно ще мене на сьвітї держить, — отся живиця! (Бере чарку, наливає і пе).

Настя (під вікном до другої жінки, киваючи головою). Я то знала, що до того воно дійде. Бійте ся Бога, тота жінка ані встиду не має ані серця.

Перша жінка. Ой та певно. Мій старий казав, що буде в раді о тім говорити, щоби єї при всій громаді рікаками висічи, най не дає злого прикладу.

Настя. Певно, що варто би. Адже і нині в церкві. Бійте ся Бога! Та-ж такого ще сьвіт не бачив. З чужим парубком аж до самої церкви прийшла, а потому як сама стала, то щоби вам до образів, до віктаря сьвятого лицем обернула ся! Де там! До него обернула ся, до него, оканяна, молитви шепче. Жінки докколо неї повідступали ся, таке вам колесо зробил, мов від зараженої тиснуть ся, а вона нічого, мов і не бачить. Так усю хвалу Богу і вистояла. Та не всю, бо скоро „Достойно“ просьпівали, мій шандар із церкви, моргнув за нею, та й вона за ним вийшла.

Перша жінка. Та куди-ж вони потягли ся?

Настя. Мабуть до коршми. Там собі обоє в ванкири запивають ся. (Шепче).

Бабич. Куме Микола, так ви кажете, що жінка вас голодом морить?

Микола. Хто, я? Коли се я казав? Де?

Бабич. Ну, я так чув.

Перший селянин. І я чув. Геть по селу чутка ходить.

Микола (в панім западі). Бреше тота чутка! Всі брешуть, хто єї далі розносить. Кому яке діло до мене і до моєї жінки?

Настя. Ну, та певно, що нам діла нема. Але є хтось такий, що має до неї діло.

Микола. Кого то обходить, що ми їмо, що варимо, чи ситі, чи голодні?

Бабич. Та ви куме не гнівайте ся, що я вас спитав. Я прецінь не з злої волі. Бо ту, бачите, деякі хотіли на раді громадській...

Микола. Що, що, що? Засї раді громадській до моєї жінки. Не має рада права!

Бабич. Ну, як ви собі не кривдуєте — то певно. Тільки що, бачите, люди собі дуже жарюють, кажуть що вона дуже поганий приклад дає, вибачте, на публіку людську в тий Гурманом волочить ся.

Микола (хапає ся за голову). Ой, ой, ой! Люди! Не ріжте мене без ножа! Не мучте мене! Не бабруйте у моїм серпні! Най вам моя жінка не стоїть у очах! От пийте, колисьте чесні та добрі, щосьте до мене прийшли, частуйте ся і говоріть дещо веселішого. А то тьфу! Чоловікови й без вас тяжко, а ви ще додаєте.

Настя. Ой кумочку, та чи то ми не знаємо, що вам тяжко. (Пе).

Микола. Ой тяжко, кумонько, тяжко! (Наливає і пе).

Настя. Та кажуть, що вона до вас по цілих днях не говорить?

Микола. Та що будемо говорити? Вона мовчить, і я мовчу. Отак цілий день мов тумани ходимо. А вона все тільки в вікно зазирає, чи він не йде. А до мене хоч би словечко сказала.

Настя. Ой бідний ти, кумочку, бідний! (Наливає і пе).

Микола. Ой бідний, кумочку, бідний, як той мак на четверо! (Наливає і пе). Як той горох при дорозі. (Плаче).

Настя. Та хіба я не знаю, що ти нераз з голоду млієш, а вона що зварить, то тому поганинови держить. Куме, таке я твоя близька сусіда. Все знаю, все бачу, хоч би нераз і не хотіла бачити. Нераз аж серце мені крас ся! Бігме, кумочку, крас ся! (Плаче і обіймає єго).

Бабич. Ну, ну, жінко, може нам пора до дому?

Селяни. Та пора би іти.

Микола. Люди добрі, сусіди чесні! Посидьте, ще трохи! Не квапте ся, не розходіть ся! Я рад, що людський голос у тих стінах чую. Поговоріть, почастьте ся. Ну, прошу! Ов, чарка стоїть! Що се такого? Фляшка порожна? Я зараз другу принесу. У мене барилка єсть, схована в полоннику. Що має грішний чоловік робити? Коли вже таке на мою голову впало, то що діяти! Не бере ся мене ніяка робота, відійшла охота до життя, до господарства. Тьфу, на що воно мені! Взяв я, продав коняята, гроші сховав, та й пропиваю трохи по трохи. Най ідуть! Не стане тих, знов щось продам.

Бабич. Ой куме, куме, але ти робини! Занадто собі до голови взяв таку дурницю, та ізза такої негідниці добро своє кєрває жарюєш!

Микола. А на що-ж воно мені? Хіба мені жите буде? Не буде, куме! Все пропало! Вже мені господарем не бути, так нехай же іде все! І поле продам і хагу продам, нехай іде.

Бабич. Говори, говори. Продам, кажеш. А потому що буде?

Микола. Коли потому? Як потому? У мене, куме, вже тепер потому. Вже тепер по всьому. Дальше вже нічого не буде. Нічогієнько. Так цур єму всему! (Виходить з фляшкою).

Перша жінка. Зовсім знівечили чоловіка! Зовсім з пантелику збили!

Друга жінка. Не много того розуму в бідолахи було, та й той вплив.

Настя. Я би не знати що за то дала, що вона єго якимось зїлем опоїла.

Бабич. А найгірше шкода господарства. Гарував чоловік, весь вік робив, аж му очи з голови дізли, мучив ся, терпів — ой Господи, тільки натерпів ся! На решті дохра-

Generated on 2015-08-15 18:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luig.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нав ся кусника хліба, жити-б та Бога хвалити та діток надіятись, а ту на тобі! Мов пожар насакає, мов грім з ясного неба.

Перша жінка. Говоріть, куме, говоріть! Кажете: дітти надіятись. Тото і уся біда в тім, що в них дітти нема. Як би у неї були дітти, то вона-б на таке не пустила ся. Скажу я слово і за нею.

Перший селянин. А я тому не вірю. Вже як котра жінка така вдасть ся, то ти бі і ланцом до дому не прикуєш. І дітти покине.

Перша жінка. Не слухай того куме, бігме не слухай! Діти, велика річ. Діти половина матери. Одна половина може би й рада піти, позволити собі, а друга не пускає, кричить: А ми, мамо! А що з нас буде? І не пустять тамтої половини.

Микола (входить з фляшкою і ставить її на столі). Ось вона! Ось наша радість! Ось одинока потіха. (Піднімає фляшку, телепає і знов ставить). Повна, вистане нам! Ану, кумове чесні, сусіди мої приємні — дай нам Боже здоров'я! (Наливає, не і пускає чарку кружляти).

Бабич. Куме Миколо, гей куме!

Микола. Га!

Бабич. А я би тобі, куме, щось сказав, та бою ся, щоб ти на мене не огнівав ся.

Микола (сідає коло него, обнімає за шию і цілує плачучи). Кажі, кумочку, кажі! Ти в мене найближчий сусіда, ти мій порадник. Говори!

Бабич. Ти куме — не в гнів тобі кажучи — за надто мягкий, за надто податливий.

Микола (хитає головою і важко зітхає). Ой так, так, занадто мягкий, занадто податливий.

Бабич. А вони бачуть, що ти такий, та й тобі кіле на голові тешуть.

Микола (хапає ся за голову). Ой тешуть, тешуть! Аж у мізку лунає! (Плаче).

Бабич. Цить, куме, фе! Не плач! Не будь дитиною!

Микола. Не бути дитиною? А то як?

Бабич. Ти-б узав ся до своєї жінки трохи острійше. Похру-постів би на ню, погрозив би, а то і ударив раз, другий. Знаєш, жінка так як коняка, любить батіг, а без него зовсім ледащів.

Микола. Ой, ледащів, ледащів.

Бабич. Ну, і до сего Гурмана ти постав ся. Що то він завоював тебе, чи що? Покажи ему, що ти в хаті господар. Закажи ему бувати у себе.

Микола. Ой, просив я вже его, так де тобі, ще й сьміє ся.

Бабич. Просив! Бій ся Бога, куме, хто-ж о такі річи просить? Та то певно, що він просьби не послухає. А ти остро до него!

Микола. Ой, кумочку, боюсь я его! Страшний він такий, як кат.

Бабич. Фе, куме! Ти-ж чень не дитина. Чого тобі бояти ся? Адже він тобі нічого не може зробити!

Микола (випростовуєсь). Та то правда! Чого мені его бояти ся?

Бабич. Ти ему погрози, що підеш до суду на скаргу, що він тобі жити з жінкою не дає.

Микола. Та то правда! Адже і над ним є старший! На скаргу!

Бабич. Що в цілім селі соблазнє робить, всгид на цілу громаду.

Микола. Га, таже за се тяжка кара!

Бабич. А ти думав як? Зараз его відси перенесуть! А ти вже собі потому з жінкою якоє даси раду. Коби лиш его відси мара взяла.

Микола. О, певно, що з нею я собі пораджу. Адже-ж ви, сусідоньки, знаєте, яка вона була добра, щира та вірна, заким его вла доля на мій дім наверхнула! До рани можна було єї приложити, не то що! (Плаче).

Настя. Ти куме его до хати не пусти, ось що! Двері ему перед носом замкни. Ціпом по голові заїдь! Так би я на твоїм місці зробила!

Микола. Так, так, так! Ціпом по голові! Мундур на шка-мате! Нехай мене скаражить! Я вже буду знав, як боро-нити ся!

Бабич. Нас, куме, на сьвідків клич. Ми посьвідчимо, як вони з тобою обходили ся!

Селяни. Так, так! Усі посьвідчимо! Гю зовсім зі служби наженуть, а тобі нічого не буде!

Микола (схапує ся). Добре! Все зроблю, візьму на відвагу. Або що, хіба я не чоловік, не господар? Ану, випийшо, сусіди! Біг заплачуть вам за раду. Побачимо, хто тут буде старший. (Ще і частує всіх за чергою).

ЯВА ДРУГА.

Ті самі. Входять жандарм і Анна.

Жандарм (трохи підбитий). Го, го, го! А ту що? Празник якийсь, команія чи поминки?

Микола. Та поминки, поминки справляю.

Жандарм. А по кім?

Микола. По собі самім. По своїй честі, по своїм супокою, по своїм житю.

Жандарм (іде до стола — люди розступують ся перед ним, він сідає. Анна сідає також на припічку). Ага, ти, бачу вже трохи тес... язиком путавш!

Микола. Як то путаю? Я не путаю, я правду говорю! То ти, Михайле, мов жите попутав, так що і кінця не найду.

Жандарм. От, Миколо, не молот би-сь дурниць, та й ще при чужих людях. А радше частуй гостя!

Микола. Ой участував ти мене! Не такого ти частунку від мене варт!

Жандарм (схапує ся і підступає до него). Що ти говориш, що? Якого частунку?

Микола (плює ему в лице). Ось якого, коли хочеш знати.

Жандарм (бе его кулаком у голову). Ось тобі за се! (Микола падає на землю. Люди видають ся до Миколи, Анна до Михайла). Анна, Михайле, вспокій ся, що ти робиш?

Жандарм. Я спокійний і нічого більше не роблю, але плювати на себе не дам! Не бій ся, се ему не пошкодить. Троха сьвічки в очах стали, але се байка. Протверезить ся швидко. А я і так хотів з ним розумне слово поговорити.

Микола (з трудом підносить ся, его садять на лаву). Так ти ось як мені платиш за мою доброту?

Жандарм. Не за доброту, Миколо! За доброту тільки Бог заплачуть. А я за дурноту. За те, що ти плюєш на цісарський мундур.

Микола. Я не на цісарський мундур плюю, але на того огидника, що ганьбить образ Божий. Ти его знаєш? Михайла Гурмана!

Селяни. Так, так!

Жандарм (гне в собі злість). Знаєте ви що, панове сьвідки, я тут хочу з Миколою розумне слово говорити. Вас тут не потрібно. Може-б ви пішли собі до дідька?

Микола. Ні сусіди! Сидіть, не відходьте! Я вас прошу. Я вас тут запросив, він не має права вас виганяти.

Жандарм (зіскакує і хапає за карабін). А я вам кажу, паниці погані, геть відси! Хто зараз не вступить ся, той ось тут колькою в груди дістане. Марш! (Селяни і селянки сквапно виходять. Деякі хрестять ся і плюють).

ЯВА ТРЕТЯ.

Микола, жандарм і Анна.

Микола (прискакує до него). Яким ти правом сьмієш моїх гостей з моєї хати виганяти, га? До тебе прийшли? Твою горівку пили?

Жандарм (відтворює его на бік). Мовчи, дурню! Слухай, що я тобі буду казати. Сідай ось тут! (Микола неохітно сідає). Слухай, Миколо, що ти собі гадаєш?

Микола. Як то що?

Жандарм. Чого ти сам собі шкоду робиш? Роботу покинув, господарство занедбав, коні продав, та все тільки з паниціями водиш ся та своє добро розкидаєш? Чи то ладно так, га?

Микола. Ладнійше, ніж чужу жінку на дріг наводити.

Жандарм. Миколо, Миколо, не повинен би ти і загадувати про те.

Микола. Он як не повинен і згадувати про те, від чого серце рве ся і голова тріскає? Спасибі за ласку. А скажи ти мені, Михайле, про що я маю згадувати? Для кого маю дбати? На кого робити?

Жандарм. Хоч би на себе самого.

Микола. Не бій ся, на себе самого я дбаю! Продаю, роздаю, розкидаю, пропиваю те, що мені не потрібне, а беру лиш те, що мені потрібне. А потрібне мені тепер лиш одно — ось що! (Телепає фляшкою).

Жандарм. Фе, Миколо, встидай ся!

Микола. Я маю встидати ся? Ха, ха, ха! А ти встидаєш ся? А отся негідниця встидає ся, що по селу раз-у-раз з тобою волочить ся? Ви маєте встид?

Жандарм. Зась тобі до нас.

Микола (зриває ся). Кому зась? Мені? А ти хто тут. Яке ти маєш право мені заськати?

Жандарм (силою саджає его опять). Ну, ну, не решети ся? Я тобі скажу, яке я маю право. Слухай Миколо! Ти знаєш, хто я був колись, ще там, у наших селі?

Микола. А хто? Урвитель, забіяка.

Жандарм. Брешеш, друже мій. Я був чесний парубок, може троха за горячий, за палкий. Але кривди я не любив, неправди не міг знести — і то було моє нещастє.

Микола. Було дещо і більше.

Жандарм. Правду кажеш. І я тобі зараз скажу, що ще причинило ся до мого нещастя. Я полюбив отсю бідолаху, Анну, сироту, поштуркувану та кривджену нелюдями-братами. Ся любов була моім одиноким, найдорожшим скарбом, вона могла би була з мене зробити доброго, порядного чоловіка. А ти, Миколо, ти до спілки з тими нелюдями вкрав мені те одиноке щастє.

Микола (зриває ся). Я? Вкрав тобі... (Хапає ся за голову). Господи! Що се во мною? Чи весь сьвіт до гори ногами перевертає ся? Я, втоптанний в болото, обдертий з чести, супокою і поваги, зруйнований, зарізаний без ножа — а по твою виходжу ще й злодієм?

Жандарм. Не хапай ся за голову, Миколо! Адже твоє сумління само тобі каже, що моя правда.

Микола. Ні, брешеш! Я єї не силував! Вона ще вдячна мені була...

Жандарм. Адже бачиш єї вдячність.

Микола. Вороже, се ти єї звів, одурив, причарував!

Жандарм. Ти мав три роки часу причарувати єї до себе. Чому сего не вчинив?

Микола. Бо я не чарівник — ось чому!

Жандарм. Бо ти віхоть, а не чоловік — ось чому!

Микола. Хто віхоть? Я віхоть?

Жандарм. А вже-ж не я.

Микола. Отже я зараз покажу тобі, що я не віхоть. Марш мені в хати! (Хапає его за плече).

Жандарм (відтучує его). Іди спати, Миколо! Ти троха п'яний.

Микола. П'яний, чи не п'яний, не твоя річ. Але ти мені геть з хати забирай ся!

Жандарм. Отже не вступлю ся. Тут і заночую, коли мені схоче ся.

Микола (лагідно). Вступи ся, Михайле! Не доводи мене до лютооти.

Жандарм (лагідно). І не доходи до лютооти, небоже, се не здорово. А я справді у тебе заночую. А завтра оба разом до міста поїдемо.

Микола. Оба разом? По що?

Жандарм (виймає папір і показує). Ади, знаєш отсей папір?

Микола. Чорти-б его знали, а не я!

Жандарм. То але, Миколо! Не вадило-б тобі его знати. Тут і про тебе дещо написано.

Микола. А що там про мене написано?

Жандарм. Наказ із суду, щоби тебе приставити. Я ще нині маю его вїтовти доручити. Там знов на тебе в суді щось наговорили.

Микола. Га, Юдо! Так ти знов з того боку підо мною рибеш? Зовсім мене доконати хочеш? Отже не діждеш! (Вириває ему з рук папір і рве на кусні). На маєш, маєш, маєш!

Жандарм. Дурню, і що-ж ти зробив? Чи ти знаєш, що тобі буде за се?

Микола. Не мені, а тобі.

Жандарм. Ні, тобі! На, маєш раз! (Бе его в лице). Се на задаток! На тобі два! (Змахуєсь).

Микола (хапає карабін). На тобі також раз! (Кидаєсь на Михайла).

Анна (кидаєсь між них). Миколо, на бік!

Микола (відтучує єї). Ти сама на бік!

Жандарм. Пусти его, Анно! Я его і так не бою ся. (Хапає карабін, хоче вирвати Миколі). Пусти, дурню! З тим не жаргуй!

Микола. Ось тобі мій жарт! (Пускає карабін, хапає сокиру і втопає в груди жандармови. Той падає).

Анна. Господи! Що з тобою, Михайле? (Кидаєсь до него).

Жандарм (вхопив ся рукою за груди, з котрих бухає кров). А, се так! Нічого! Нічого мені не треба.

Анна. Кров! Кров! Ти ранений, Михайле, забитий! Голубчику! Де рана?

Жандарм. Нічого, Анно, нічого! Се лиш жарт був. Трохи поболить та й перестане. Годі, Миколо! Чого став, та й трусиш ся? Дай руку!

Микола (кидає сокиру). Та... та... неже воно нічого?

Жандарм (слабше). Дай руку! (Простягає ему закровавлену руку, Микола дає свою). Спасибі тобі! Ти зробив мені прислугу, і я не гніваюсь на тебе! Я давно хотів і сам собі таке зробити, та якось рука не піднімала ся.

Анна. Михайле, серце моє, скажи що тобі? Де в тебе рана?

Жандарм. Кажу тобі, що мені вовеім добре. Навіть і ліків не треба! А ось і свідки! Ну, Богу слава! Слава Богу!

ІВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, вїт, Бабич, Настя, селяни.

Вїт. Гей! А ту що такого? Хто тут галасує?

Настя. Ой лишенько! Шандар забитий.

Вїт. Неже неживий? Микола, Анно! Що се таке? Говорить, чого стоїте, як остовілі?

Жандарм (слабо). Пане вїте! Дайте їм спокій! Вони не винні! Я... я сам...

Вїт. А тобі що таке стало ся? По що на себе руку наложив?

Жандарм. Так було треба. То моя річ... Анно! Микола... бувайте здорові... і простіть. (Умирає).

Анна (кидаєсь до трупа). Михайле, Михайлику! На кого ти мене покидаєш? Що я без тебе на сьвіті зачну?

Микола. Анно, вспокій ся, хіба ти не маєш для кого жити?

Заслона спадає.

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ РУСКОЇ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[13. Михайло Драгомановъ.]

— [Дальше.] —

Въ „Австро-руськихъ споминахъ“ признає ся Драгомановъ, що въ 1874. р. „гарячѣйша й прямѣйша политична агітація зводилась у него майже виключно на Галичину, въ котрій упорядкування прогрессивного напрямку, на ґрунтѣ политичной вѣльности, мусѣло (по его думцѣ) влекшити російскої Украинѣ велику роботу, — злити въ одно радикальство й украинифильство“.¹⁾

До „Австро-руськихъ споминокъ“ авторъ додавъ три листы Евгена Желеховского (стор. 117—150) и „прилогу“: 1. „Павло Чубинскій и украинифильскій програмы

¹⁾ „Австро-руські спомина“, стор. 223.

въ 1862—1873. pp.“ (стор. 301—327). — 2. Ще словце про Ф. К. Кистяковського (стор. 328—330). — Въ першомъ листѣ (Перемышль, 15. марта р. 1872.) Желеховскій списавъ частину своєї біографіи й запримѣтивъ мѣжь иншимъ ось-що: „Приспособляю ся я до испытю особного зъ языка руського, вѣдтакъ до докторату философій, а поки-що ношу ся зъ мыслею, щобы якъ-найборше выдати пѣдручный словарь русько-нѣмецко-польскій, або лише русько-нѣмецкій, бо дуже велика, неминуча потреба словаря для насъ самыхъ и чужосторонныхъ.“¹⁾ — Въ другомъ листѣ (Станиславѣвъ, 17. жовтня р. 1872.) змалювавъ вѣнь три типы галицкихъ руссофилѣвъ. Вѣдтакъ подавъ свѣй поглядъ на розвѣй руско-украиньскои мовы. Ось и его слова: „Не годжу ся я на Вашъ поглядъ, якій Вы маєте на умѣтне плекане языка малоруського въ Россіи. Узнаю и я важну потребу збирати и публікувати етнографичній матеріялы до пѣзнаня народу малоруського и его языка, — не безъ корысти суть и згадки Вашихъ професорѣвъ университетскихъ про малоруській языкъ, отъ якъ хоть-бы въ родѣ Буслава, видамого вѣрога самостѣйности литературнои нашої, — але-жь того вѣсього замало, дуже мало. Не досыть на земли малоруськѣй, въ єи мѣстахъ Киѣвъ, Харковѣ, Полтавѣ, Одесѣ и другихъ дотыкати лише мимоходомъ того языка и его литературы и такъ зъ нимъ обходити ся якъ-бы зъ мертвымъ або чужимъ, — а належить шукати для нього обявленя живого черезъ школьну науку его вѣдъ сѣльскихъ шкѣлъ ажъ до университету за уживанемъ того-жь языка до ученикѣвъ и слухачѣвъ. Досыть довго вже волялисьмо ся, щобы на нашъ языкъ и его науку смѣтрѣли люде яко на рѣчь пѣдрядну. Знаю я добре, що на Украинѣ нема автономіи для украиньского языка, що нема й якъ тую-же переперти, — але-жь мы мусимо завсѣгды нашъ протестъ противъ такихъ вѣрѣдѣвъ московскихъ голосити, якъ мы то голосимо въ Галичинѣ противъ вѣрѣдѣвъ польскихъ, щобысьмо не утратили черезъ наше приставане, згѣдне на тѣмъ, що намъ покинуть або не заборонять, нашої неперерывности права (Rechtscontinuität)“. — У третьому листѣ (Станиславѣвъ, 11. лютого р. 1873.) Желеховскій оцѣнює литературну дѣяльнѣсть Дѣдицкого й заявляє свѣй поглядъ на мертвечину въ сучасній литературѣ“.²⁾

Тѣ думки про націонализмъ и прогрессъ, щѣ ихъ проявивъ Драгомановъ въ трьохъ згаданныхъ статьяхъ (Антрактъ, Литература російьска..., Австро-руській спомини), выринають такожъ въ его суспѣльно-побутовыхъ картинахъ, щѣ вызначують ся заголовкомъ „Чудацькѣ думки про украиньску національну справу“. (Друге выдане. У Львовѣ, 1892). Про єй свои думки пише Драгомановъ ось-що: „Мы назвали ихъ „чудацькими“ черезъ те, що вони йдуть на перерѣзъ тому, щѣ звычайно говорить ся и прихильниками й противниками украиньского руху. Тѣлько-жь, звѣсно, мы, якъ и всяка людина, котра має певнѣ думки, вважаємо ихъ за вѣрнѣ, по крайнѣй мѣрѣ доти, доки ихъ не перекинуть науковимъ способомъ нашѣ противники. Поки-що мы вважаємо вѣрною основу тыхъ думокъ, бо вона є нѣщо инше, якъ прикладъ до певнои справы такого свѣтогляду, котрый теперъ руководить усьєю наукою, — того свѣтогляду, щѣ

не признає на свѣтѣ нѣчого постѣйного, стоячого (статичного), а бачить тѣлько перемѣну (эволюцію), рухъ (динамику). Не має й не може бути постѣйныхъ національныхъ ознакъ, стоячихъ безъ перемѣны національныхъ духѣвъ, нема мѣжь людьми вѣчныхъ политично-административныхъ порядкѣвъ, такихъ, якъ н. пр. обрусеніє, — не може бути й національныхъ святощѣвъ. Вся практична мудрѣсть людьска може бути въ тому, щѣбы убачити напрямокъ руху свѣтового, его мѣру, законъ, и послужитисъ тымъ рухомъ. Инакше рухъ той поїде проти насъ, — роздавить насъ“.¹⁾

Весь матеріялъ „чудацькихъ думокъ“ Драгомановъ подѣливъ на шѣсть головъ, — тѣлько-жь у своему писаню не придержувавъ ся нѣякого пляну, а подававъ всѣлякѣй картинкѣ зъ суспѣльно-національного побуту Руси-Украины та пояснювавъ пытаня прогрессу европейского. Програму своего суспѣльно-просвѣтного змаганя высказавъ вѣнь въ отъ-сихъ словахъ: „Я справдѣ завше хотѣвъ побачити объединенє освѣченыхъ, добрыхъ и чесныхъ людей въ нашѣй краинѣ й по сусѣднѣмъ сторонамъ и народамъ коло працѣ для волѣ, освѣты й добробыту всѣхъ тамошнихъ людей, и завше боровѣсь проти всякого розвѣдиненя, котре вносить мѣжь тыхъ людей неволя, неуцтво й слѣпе своелюбство, навѣтъ и тодѣ, коли єи темнѣ силы вкрывають ся одежами народолюбства“.²⁾

Вѣнь заявивъ, що сама по собѣ думка про національнѣсть ще не може довести людей до волѣ й правды для всѣхъ, и не може дати рады для впорядкованя навѣтъ державныхъ справъ. По его думцѣ треба шукати всесвѣтної правды, котра-бъ була спѣльна всѣмъ національностямъ.³⁾ „Національство“ Украинцѣвъ зове Драгомановъ „туманнымъ и шкѣдливымъ“;⁴⁾ — признаючи хо-сеннѣсть народныхъ мовъ, вѣнь каже, що добре-бъ було, якъ бы всѣ люде на свѣтѣ могли розумѣти одинъ одного. По его думцѣ „украиньскій національнѣць спиняють зрѣбѣтъ украиньского письменства, гѣршь нѣжь усяка царьска цензура“.⁵⁾ „Національнѣць хотять вдержати скрѣзь панованє мертвецкои рутини и добровѣльно спиняють зрѣбѣтъ нашего письменства до рѣвности зъ европейскими“.⁶⁾ Ба, Драгомановъ гадає, що вже „пѣдъ вильвомъ спасителя украиньской національнѣць (православно-козацького руху) украиньске письменство стало йти назадъ, и нарештѣ стало вымирати, пѣддаючисъ московьскому“.⁷⁾ Теперъ же украиньске письменство доти не стане на мѣцѣй свои ноги, доки украиньскій письменникъ не будетъ доставати всесвѣтній образованій думки й почутя просто зъ захѣднѣи Европы, а не черезъ Петербургъ и Москву черезъ російьске письменство, якъ и робить ся доси.⁸⁾ — Тѣлько-жь трѣхъ далѣ, радить вѣнь Украинцѣмъ пити живу водицю, щѣ тече зъ колодѣзя російьского. Ось и его слова: „Бажаючи добра украиньскому письменству, вважаю теперъ потрѣбнымъ, выступити проти тыхъ, хто вѣдкуда російьске письменство, якъ буцѣмъ-то нѣчого не вартѣ, и тымъ вѣдкуда найприступнѣйшій для загалу на-

¹⁾ „Чудацькѣ думки“, стор. 293—294.

²⁾ *ibid.*, стор. 14.

³⁾ *ibid.*, стор. 30.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 44.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 100.

⁶⁾ *ibid.*, стор. 112.

⁷⁾ *ibid.*, стор. 83.

⁸⁾ *ibid.*, стор. 59—60.

¹⁾ *ibid.*, стор. 120.

²⁾ *ibid.*, стор. 139—140.

шопи громади колодязь, де все таки тече жива вода, й хоче засудити ту громаду на виключне вживанє загнилои вже водиць, а то й просто мертвои, котра бучно зве себе „патріотичною“ українською наукою, беллетристикою й т. и.“¹⁾ „Теперь-то наставъ всесвѣтний, громадскій рухъ, культурный, политичный и соціальный, и про-те украиннолюбцѣ мусять выйти зъ того вузького й поверховного національства, котре въ Европѣ втратило мысль пѣсля 1848. р.“²⁾

Та отъ. Драгоманову звѣщають зъ певного боку, що слова его приймають ся гѣрше, нѣжъ чудацькѣй, — що вони страшенно непопулярнѣ, бо українська громада гаряче спочуває свою національнѣсть и ставить єѣ выше всего; — его ще звѣщають, що українська громада дуже недовольна полемикою противъ тыхъ, хто, нехай и зъ помилками й хибами, а все таки служить найважнѣйшѣй теперь для неи справѣ, — ширеня національного украинского спочутя й ненависти до обрусеня“³⁾ — Але-жъ на тѣ докоры вѣдповѣдає Драгомановъ, що, коли вѣнъ зъ чимъ полемизує, такъ се зъ лѣвнѣйшѣмъ на думку, а буйнѣйшѣмъ на слова шарлятанствомъ та зъ крутѣйшѣмъ, котрѣ хотять узяти монополію украинолюбства“⁴⁾

Цѣкава є розвѣдка Драгоманова про „обрусѣнїє“. Вѣнъ намагає докзати, що окрѣмъ Россіѣ були вже давнѣйше й суть теперь деякѣ державы (Англія, Франція, Австрія), щѣ проявляють напрямъ до національно-державного централизму. Такъ Англія подрѣзала національнѣсть Кельтѣвъ (въ Ирландіи, Валіи й Шотландіи), Франція занапашувала мову й національнѣйшѣ розвѣдъ Нидерландцѣвъ въ Бургундіи, Бретонцѣвъ, Бискайцѣвъ и Провансалѣвъ. Въ Австріи-жъ — въ централистично-германизаторскѣй политикѣ Маріѣ Тересѣ й Йосифа II. дѣбачає Драгомановъ систематичне наслѣдуванє французкои системы, зѣвѣчити народнѣй мовы й розповѣдити мову державну. Вѣнъ каже, що у Франціи виробилась система націонализму централистичного, котра пустила середъ Французѣвъ глибокѣй корѣнѣ, такъ, що теперь нѣгде нема такого унитаризму, якъ у французкѣй громадѣ.⁵⁾ Вѣдтакъ натакає вѣнъ на теє, що, коли въ 1880. р. въ Чернигѣвскѣй земскѣй губернскѣй радѣ промовляли за тымъ, щѣбъ українську мову допустити въ школу й покликувались на примѣръ Провансу и Бретаніѣ, — у Франціи нѣ въ однѣй радѣ навѣтъ нѣхто й не писне про те, щѣбъ у школу пуцено яку мову, окрѣмъ державнои, французкои.⁶⁾

Въ Россіи основу для централизму національного робить (якъ и де инде) централизмъ державный политично-административный. „Lex Josephovicia“ 1876. р. (писне Драгомановъ) можлива тѣлько черезъ те, що нема нѣякихъ политично-административныхъ институцій, котрѣ-бъ стояли на дорозѣ мѣжъ Петербургскимъ бюрократично-царскимъ самодурствомъ и Україною“⁷⁾ „Якѣй-же резонъ мы маємо кричати, що зажерта Москва выгнала нашу мову зъ урядѣвъ, гимназій, университетѣвъ и т. и. закладѣвъ, въ котрыхъ народня украинська мова нѣколи и не була, або котрыхъ самыхъ не було на Украинѣ

за часы автономіѣ, и противуоставити сему „нечуваному варварству“ права Фламандцѣвъ у Бельгії або Полякѣвъ и навѣтъ Венгрѣвъ у Австріи? Варварствомъ для XIX. столѣтя являє ся тѣлько заборона украинской литературы 1863. и 1876. рр. (ще пѣдъ кѣнець XVIII. ст. за Йосифа II. цензурный нагнѣтъ на чеську мову бувъ дѣйсно не меншѣй, нѣжъ ся заборона!), а въ усьому иному Россія трактує Украинну такъ само, якъ Франція Провансѣ. Похвалити за те Россію, звѣсно, не можна, але й ганьбити єѣ бѣльше, нѣжъ Францію, те-жъ нема раціѣ“¹⁾

А вже-жъ годѣ притакнути сему поглядѣ Драгоманова, мабуть-то Украинцѣ стоять въ такихъ вѣдноєинахъ до Россіянъ, въ якихъ находить ся племя провансальске до Французѣвъ. Та-жъ народѣ украинскѣй має свои окремѣй физичнѣй и духовѣй прикметы, свѣй историчнѣй характеръ, котрѣй выражає ся особливо въ богатѣйшѣй поезіи людовѣй, якою нѣ одинѣй народѣ славянскѣй звѣлчитися не може, — нашъ народѣ має свою исторію, щѣ проявляє свѣтови богатѣйскѣй вѣкъ козачины. Провансальске-жъ племя не має своего окремого историчного характеру, — вѣдтакъ мѣва его вже й для того може вважатися нарѣчемъ мовы французкои, що самѣй Провансалы не дуже-то бажають пѣднести єѣ на ступѣнѣ мовы самостѣйнои супроти французкои.

Далѣ подає Драгомановъ свѣй поглядъ на „обовязковый націонализмъ“, на культѣ того, щѣ въ Галичинѣ народѣвъ зовуть національнѣми святощами. Сѣ-жъ святощѣ вызначують ся народнѣми звичаями, одежою, религією и мовою. Вѣнъ каже, що „нема нѣчого темнѣйшого надъ идеѣ про сѣ святощѣ, и нема нѣчого шкодливѣйшого надъ украинскою справѣ, а надто въ Галичинѣ, якъ тѣ идеѣ“²⁾ Вѣдтакъ радить вѣнъ народѣвцямъ, щѣбъ не робили собѣ фетиша зъ кирилѣвскои азбуки й не переносили своего фетишизму и въ народѣ. По его думцѣ перемѣнити теперь у насъ азбуку було-бъ справою не легкою, хочъ воно було-бъ добре, бо зблизило бы насъ зъ бѣльше цивилизованнымъ свѣтомъ. Вже-жъ у переднѣмъ словѣ до Шевченковои поемы „Марія“, выданои р. 1882. въ Женевѣ буквами латинскѣми, пише Драгомановъ ось-такѣ: „Думка писати по-руськи латинскѣми литерами сама по собѣ цѣлкомъ не зла. Цими литерами пишуть найсвѣтлѣйшѣй народы: Италіянцѣ, Французы, Англіякы, Нѣмцѣ и инші. И мѣжъ славянскѣми людѣми, щѣ говорятъ мѣвами, подобными до руськои, латинскѣми литерами пишуть не самѣй Полякы. а й Чехы, Словакы, Хорваты и инші. Всѣмъ людѣмъ лѣпше-бъ було, вживати однаковѣй литеры, якъ и однаковѣй мѣры, ваги й однаковѣй грошѣ. Такъ воно до того й иде теперь, коли хоть въ тѣй частинѣ землѣ, де мы живемо, — въ Европѣ, всѣ люде будутъ писати однаковѣми литерами, котрѣ певно будутъ теперѣшнѣй латинскѣй литеры. — Мы думаємо, що якъ бы до теперѣшнихъ латинскѣхъ литеръ додати кирилѣвскѣй ж, х, ч, ш, та, якъ бы скрѣзь ставити однаково надъ литерою значокъ /, коли вона вимовляється мякѣ (koľusъ, pmoň, peňa, gobytsa), то-бъ такѣ писемо годило ся однаково й для Русинѣвъ и для Полякѣвъ, и було-бъ простѣе й лекше, нѣжъ теперѣшне польське писемо“³⁾ Драгомановъ не противный и змѣнѣ Юліанского календаря

¹⁾ *ibid.*, стор. 106—107.

²⁾ *ibid.*, стор. 101.

³⁾ *ibid.*, стор. 118—119.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 121.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 206.

⁶⁾ *ibid.*, стор. 215.

⁷⁾ *ibid.*, стор. 221.

на Григоріянській, кажучи, що „чимъ скорше-бъ змінено старий календарь на новый, тымъ було-бъ лѣпше, бо на що-жъ держатись того, що явно противно природѣ“.¹⁾ Далѣ каже Драгомановъ, що на ґрунті народныхъ святощівъ зовсѣмъ оправдують ся и симпатіѣ деякихъ, коли не всѣхъ Москвофилівъ и до царского самодержавства въ Росію. Вѣдтакъ пише вѣнъ ось-що: „Исторія не дала нашимъ старимъ вѣчамъ виробитись у систему вѣльного державства, подѣбно до англійського, або до швейцарського. Потѣмъ „козацька воля“ захопила частину нашого народу, и ледви стала склонитись до свѣдомого либералвизму, якъ була зламана. Тымъ часомъ церква проповѣдь защемила й випестила середъ нашого народу идеаль царсько-державный, котрого теперъ безспорно держить ся найбѣльша частина народу. Зъ тымъ идеаломъ нашъ народъ ворушивъ ся проти Поляківъ въ Австрій въ 1848—49. рр. и проти Поляківъ у правобѣчній Украинѣ въ 1863. р. Въ 1848—49. рр. всѣ австроруській патріоты одушевлялись тымъ-же идеаломъ. И теперъ за него выкликувались народовцѣ“...²⁾

По думцѣ Драгоманова мова не є святощъ, — она не панъ людини, народа, а слуга его. Вѣнъ каже, що литературный народовцѣ тогдѣ тѣлько дѣйсно прислужать ся народами й стануть мѣчно середъ него, коли дадутъ народови на его мовѣ литературу ему корыстну: утилитарну й просвѣтну. „Вѣдъ литературы формально-націоналистичной, пустои (каже Драгомановъ) народъ вѣдверне ся, а литература ретроградна обезсилить его въ конкуренціи зъ суѣдами, та нарештѣ вѣдъ неї, а вкупѣ зъ тымъ и вѣдъ еи національности вѣдверне ся й самъ народъ, починаючи вѣдъ своихъ бѣльше интеллигентныхъ особѣ. Вѣдвертає ся-жъ и теперъ народъ вѣдъ своихъ, дѣйсно прекрасныхъ по мовѣ, а часомъ и по поезіи, старыхъ пѣсень, бо змістѣ ихъ теперъ уже не вѣдповѣда народньому житю. И треба й тутъ зречись теоріѣ національныхъ святощѣ, а признати, що народъ тутъ по части має рацію навѣтъ тогдѣ, коли вѣнъ замѣня прекрасній козацькій пѣснѣ на поганій салдатецькій, бо все-таки вѣнъ бачить передъ собою „охвицерику молодого“, а не „отамана козацького“.³⁾

Та отъ, вже самъ Драгомановъ въ 1881. р. поднесивъ вагу деякихъ народныхъ святощівъ. У своему зборнику „Нові українскій пѣснѣ про громадскій справы“ писавъ вѣнъ, що „напроти всякихъ подѣловъ украинскыхъ людей мѣжь рѣзными державами украинска порода (національнѣсть) держить ся якъ тѣло особне, дуже однакове въ усѣхъ своихъ частинахъ, зъ однакими звичаями, однакими споминами, любовю й ненавистью“.⁴⁾ „Переглядъ тѣла Украинцівъ, порядъ зъ Поляками й Москалями, показує, що въ зростѣ, въ барвѣ очей и волосся, въ будовлі лица й черепа и т. и. мѣжь Украинцями зъ одного боку й Поляками й Москалями и зъ другихъ бокѣвъ єсть великій одмѣны, навѣтъ въ такѣмъ краю, якъ Галичина зъ Краковомъ, де земля и повѣтря однакове. Наука про мовы показала тежъ, що мова украинска самостояча середъ мовъ другихъ Славянъ, якъ и мова польска чи московска“.⁵⁾ Самъ Драгомановъ при-

знає отже, що специфично-украинскій примѣты не обмежують ся религією, календаремъ, одежею. Суть бо ще стѣйніи прикметы украинской породы, якими вважають ся стать тѣла, звичаѣ, темпераментъ, мова й въ загалѣ душевна вдача Украинця.¹⁾

А вже-жъ, нѣгде правды дѣти, того погляду Драгоманова на замѣну прекрасныхъ козацкихъ пѣсень поганими салдатецькими, ледви якій Украинецъ схоче похвалити. Етнографичній зборки Чубиньского, Манжуры и и. доказали въ найновѣйшихъ часахъ, що украинскій людъ не забуває тыхъ думъ и пѣсень, якъ переймивъ вѣдъ своихъ батьківъ. Ба, сей людъ творить ще й теперъ деякі пѣснѣ про важнѣйшіи справы суспѣльного побуту. Опроче самъ Драгомановъ тѣ салдатецькій пѣснѣ назвавъ „поганими“, и вѣдтакъ тѣ московскій пѣснѣ, що ихъ подекуды спѣвають на Украинѣ, не въ силѣ занепасти украинской поезіѣ народнои.

Тутъ годить ся запримѣтити, що авторъ сен исторіѣ литературы, згадуючи про справы суспѣльно-національнѣ, писавъ мѣжь иншимъ ось-такѣ: „Драгомановъ явивъ ся въ 1875. р. репрезентантомъ нового радикального украинфильства. Осъ програма сего руху: 1. любовъ до мужика; 2. критика работы интеллигентныхъ веретовъ околѣ поднесена люду; 3. освѣта на основѣ европейской позитивной науки“.²⁾ По-за-якъ въ сѣй програмѣ нема згадки про элементъ національнѣ, то Драгомановъ въ листѣ своѣмъ до Омеляна Огоновского (18. марта 1894) писавъ мѣжь иншимъ ось-що: „Позволю собѣ рѣшучо запротестовати проти такихъ слѣвъ. Мы не говоримо въ своихъ политичныхъ програмахъ про „любовъ“, бо политична програма не лирична поезія, а такожъ, бо „любовъ“ показує ся лѣпше всего дѣломъ, а не словомъ.“³⁾ Але коли Вы не вбачали въ нашѣй праці, яка вже не єсть, „любови“ до Украины, то лишень зъ крайнѣю тенденціиности. Нагадую Вамъ хочъ бы й свою біографію, не ради самообороны (бо такій замѣтки, якъ Ваша, такъ несправедливѣ, що самообороны не потрібують), але для выявлення навѣтъ особистого стану нашой группы. Въ молодѣи годы я мавъ становиско професора въ росіейскѣмъ университетѣ, по спеціальности досыть далекеє одъ Украины, — що-жъ мене спонукало кинути те для студій про Украину, для публицистики въ оборону еи національныхъ правъ и интересовъ, — почати писати по-украинському, знаючи напередъ, що я тымъ навѣтъ вменшую собѣ публику и т. и.? Въ такому станѣ всѣ мои товаришѣ — украинскій радикалы. Чимъ же мы менше любимо батьківщину, нѣжъ украинфилы, а навѣтъ тѣ, котрі носять ся зъ своимъ украинфильствомъ, а на пр. по-украинському пишуть менше насѣ, або й зовсѣмъ не пишуть, а печатають свои працѣ по-московському? — Наша головна одмѣна одъ національнѣвъ-украинфилѣвъ у тому, що мы ставимо надъ національними почуттями й интересами критеріумъ вселюдской науки й такихъ же интересовъ, —

¹⁾ Въ иншому своему творѣ, выданому въ Женевѣ того-жъ (1881) року, говорить Драгомановъ про „неприкосновенность національности“ („Историческая Польша и великорусская демократія“; стор. 4. 11).

²⁾ Отъ-сю програму подавъ авторови исторіѣ литературы Иванъ Франко.

³⁾ Въ „Оповѣданю про задрыхъ богѣвъ“ Драгомановъ кладе „любовъ“ побѣщъ „розуму“, пишучи ось-що: „Люде мусятъ цѣломъ надвѣтись лишень на себе самыхъ, на свой розумъ, а не на свою любовъ одинъ до одного“ (стор. 51).

¹⁾ ibid., стор. 282.

²⁾ ibid., стор. 288—289.

³⁾ ibid., стор. 292.

⁴⁾ „Нові українскій пісні про громадскій справы“. Женева, 1881; стор. 9. — ⁵⁾ ibid., стор. 6.

такъ у сему мы йдемо по слѣдамъ ще Апостола Павла, коли не згадувати вже про филозофѣвъ одъ Сократа, — та въ тому, що мы не признаемо обовязковыхъ національныхъ думокъ, идеалѣвъ, святощѣвъ и т. и., — такъ се-жь лишень право „вѣльного дослѣду“, на котрому стоить уся новѣтна культура, по крайнѣй мѣрѣ одъ Декарта. Коли говорити про етнографію, — то я можу сказати, що въ своихъ студіяхъ завше одмѣчаю національнй ознаки українскій; тѣлько власне для того, щобъ говорити не на вѣтеръ, мушу українскій матеріялъ фильтрувати черезъ решето космополитичного исторично-порбвняючого методу. До того и я й другій мои товаришъ неразъ прохали нашихъ судцѣвъ-національничкѣвъ, сказати выразно: щѣ и по якимъ раціямъ вони вважають за українскій національнй святощѣ, идеали, идеї и т. и.? — и доси нѣхто зъ нихъ того не зробивъ“. [Дальше буде].

ЛІРНИКИ.

Студія Кирила Студинського.

→ [Далі.] ←

Подібну організацію находимо також у *галицьких лірників*. Чи українскі лірники мали свої цехи, про се не знаю, хоть можна догадуватись, що і на Україні була така сама організація поміж лірниками як і в Галичині, що висновую з того, що так галицькі як і українскі лірники, як се побачимо в дальшій часті сеї розвідки, мали з собою зносини і не були для себе чужими. Що за ціль мали лірницькі цехи і який обсяг діяльності належав до них, я не міг вже розвідатись. Чи завданем лірницьких цехів було удержувати в перегляді всякі храми, відпусту, на яких лірники мали являтись, подібно, як се лежало в програмі цехів жебручих дідів,¹⁾ чи може цехи лірників мали які инчі цілі, се для мене остає тайною. Захарко Головатий умів мені вичислити кілька цехів лірницьких в Галичині, не знаючи нічого подати про завдане їх і цілі, бо цехи ті існували ще за часів панщини, коли оповідач був доперва поводитирем лірницьким і до всіх тайн лірницьких его не допускали. Цехи ті були в Николаєві коло Стрия, де був цехмістром і учителем Василь Кувьмів, в Мостах великих, а в кінці на Буковині в околиці Чернівців, де лірники мали свою власну церкву, в котрій що третю неділю читав священник Службу Богу. Де та церква стояла — про се не міг мені Захарко Головатий розказати.

З того, як видно, ширшою організацією так жебручих дідів, як і лірників, лучилась також потреба більших сходин усіх тих, що належали до сеї класи суспільности. Уже з наведеного опису зборів жебручих дідів Дзержковського, можна мати погляд, якою численною силою володіли ті елменти, однак я хочу ще подати образець зборів українських жебраків, який читасмо в наведеній звістці Ефименка.²⁾ Звістку сю почув Ефименко від М. Д. Лізни і вона гласить: В 70-тих роках жив еще в Харкові на Холодній горі у власній хаті, старець козак Хома Семененко, котрому в початках його знакомства з ним було 102. літ, а знакомство продовжалось около 3—4. літ. Коли він умер, не знаю; знаю тільки, що близько пів року перед смертю він задля слабости не виходив вже з хати; корчили его другі жебраки по старій памяти товаришования. Він походив з доволі зажиточної козацької семі, що славилась фізичними силами і строгими козацькими обичаями. На холодногірськім кладовищі стояли ще недавно хрести на могилах его братів, щѣ померли в дуже глибокій старости. Сам Хома був вже безрідним, т. є. з его родини не було вже нікого в живих. Задля бідности ходив він за милостиною по місті. Речитативом віддавав він свої *вірші* або *думки*, за що

ему охотно подавали милостино. Коли лучилось, що ему давали — після его гадки — за богато, то він роздавав напрошене дітям або і дорослим людям, при чім приговорював: „Старечого хліба-соли не цурай ся; він Христа ради напроханий, съвятий“. По обході хат сідав він найчастійше на березі ріки Лопані, збирав округ себе дітей і старших та розказував їм що небудь о старині або сьпівав пісні, жежи котрини попадались і козацькі думи. З поміж ріжних оповідань о минувших часах, я памятаю одно про давнійше жите жебраків. Коли він ще не старцював, у жебраків були свої ватаги і свої *атамани*, свої *соцькі* і *десяцькі*, *чоловічі* і *жіночі*. Вибрано їх на веснянім зборі жебраків, який відбував ся найчастійше між Переяславом а Київом у Броварів під лісом. По виборі суджено виновників, потім назначувалось придане для тих, щѣ виходили замуж або женили ся а особливо для тих, щѣ оженившись переставали бути жебраками. Ті збори відбувались коло весняного Миколи. Другі збори назначувано там же около 1-го або 2-го Миколи. Незалежно від наведених, були ще збори жебраків коло Курска, в часі ярмарку, але що було на тих зборах, не тямлю. З ріжних епізодів жебрацького жита, переданих Хоמוю, найлучше тямлю отсей. Одного разу під'їхав до такої ватаги, щѣ вже покінчила свої суди і розпорядки та зібралась побенькетувати, козак, поздоровив їх, побажав жебракам божої помочи та кинув трохи грошей. Жебраки не прочуваючи нічого, провели его в середину табору, де на ряднах були аложені цілі гори і стовпи всіяких *пращених* і *смажених* печив, між котрини був також стовпець коржів, в чоловіка заввишки. Козак під'їхав до того місця, винив добру чарку горівки, подякував старцям, тай зі всього розмаху ударив списом в стовпець коржів, проколов его до долу, підняв в гору і стрілою помчав ся з табору. Жебраки, в числі *около трох тисяч*, кинулись его доганяти і оказали таку скорість, що козак тільки в великим трудом успів втічи і донести всі коржі. Оповідач додав: „Як би піймали, то-б розірвали на шматки“.

Щѣ і лірники мали свої збори, о тім нема сумніву а від лірників Юрка Чубатого і Зах. Головатого записав я одну вістку про такі збори, хоть зрештою дуже неясну. Збори ті мали відбутись перед знесенем панщини на Буковині около Чернівців, де зібралось до *двіста лірників* а з тих більша часть *зза хордоцу* (як казав Зах. Головатий), се-б то з України. Зах. Головатий хоть був на місці зборів, однак яко поводитир не мав до нарад лірників приступу. а через се не міг більше нічого про ті збори розказати. Не знаю, чи найде ся поміж галицькими лірниками, старший віком від Зах. Головатого, щѣби дав нам лучші вѣсти так про збори, як і цілу організацію лірників. Вістка подана Зах. Головатим важна для нас тому, що вона вказує на близші зносини галицьких лірників з українськими.

На звязі галицьких лірників з українськими вказує також мова лірників, котра по обох сторонах України-Руси майже одна і та сама. Я подаю при кінці моєї розвідки порівнюючий словарець мови галицьких і українських лірників а може в часом дасть ся доповнити ті слова, які в одній записані а в другій не находять ся. Мову свою удержують лірники в дуже великій тайні. Я записав значну часть слів сеї мови в селі Кипячці від молодого парубка Павла Білецького, щѣ через сім літ був поводитирем свого батька, старого лірника Юрка.¹⁾ Дальшу часть слів доповнив я від лірника Зах. Головатого, щѣ зразу відпірав ся знання сеї мови, шмо того, що я заговорив до него мовою лірників. Півійше подавав він мені слова дуже радо, однак просив, щѣби-и не звѣрив ся перед лірниками, звідки я списав сю мову.

Мову українських лірників зібрав В. Боржковський від лірника з Мизякова, як також від жебручого діда з Мизяківської Слободи, Андрія Поліщука. Оба просили В. Боржковського, щѣби їх імен не виявив лірникам, бо вони би за се тяжко відпокутовали.

Мова лірницька називає ся „*лебійською*“ (від лебій — дід), „*лобурьською*“, а в Галичині також крім першої назви „*лететійською*“. Лірники уживають єї лише тогді, коли нікого нема коло них, або так тихо, щѣби єї ніхто не почув.

¹⁾ Al. Męcinski: „O żebractwie i włóczegostwie“, стр. 41—3.

²⁾ „Братства и союзы нищихъ“. *Києвская Старина*, т. VII, стр. 314—15.

¹⁾ Гляди впрочім „Давоєса (жебрацька) мова“. *Зоря* 1886, ч. 13—14.

В мові лірницькій найде ся багато слів чисто руських лише перекручених, як приміром: *вкорити*; *укорити* значить вчати, *маскрити* — мастити, *дермбжити* — дерти, *застіжмбрити* — застязгати, *грібшити* — грітись, *возмонити* — вестити, *платбжити* — платити, *позіжбрити* — пожити, *хлівшник* — хлів, *цілітний* — цілий, *шалєко* — далеко, *шолото* — болото і. т. д.

Крім слів руських находимо в мові лірницькій також чимало слів грецьких. На примір наведу лише кілька а решту викажу в порівнючій словарці. І так *галусть* в мові лірницькій означає сіль гр. *ἄλας* т. с. зн., *кімати* — спати гр. *κμαίτ* т. с. зн., *плічжити* — мигти, гр. *πλίζω* т. зн., *мікрій* — малий гр. *μικρός* т. зн. і. т. д.

Питане звідки ваялись слова грецькі в лірницькій мові, я поясню собі тим, що їх перейняли лірники від грецьких кольоністів в Новоросії,¹⁾ хоть не виключена також можливість, що були інші дороги, якими слова грецькі дістались до мови лірницької.

Значна часть слів мови лірницької для мене невияснена, як прим. *білбога* — редька, *віслюко* — яблуко, *ворнічка* — качка і т. д.

Про початок мови лірницької, як також про причини повстання сеї мови годі сказати що небудь позитивного. Павло Білецький, від которого я записав значну часть словарця лірників, сказав мені, що лірники встились в часі панщини за кривди, які терпіли білі люди від недолудків-панів, та й в цілі тайного порозуміння поміж собою утворили ту мову. Тої замітки Павла Білецького не могу брати за міродайний доказ причин повстання мови лірників і їх організації, бо окрім ще одного оповіданя селянина Павла Стойка, що і ославленого недолудка гр. Голібовського з Глібова коло Скалата, убилі лірники в змові з служачим графа, більше таких оповідань я не найшов.

Молитов в своїй мові лірники не мають, окрім одного звороту, який додають часто перед другими молитвами: „*о Фез комуніський, до тебе кізітїю*“, що значить: „Боже ласкавий, до тебе молю ся“.

Я записав також одну веселу лірницьку пісню, яку лірники виспівують собі, коли нікого чужого коло них нема:

„Коби мені кума сїна,
А до куми ще тиринї,
І бутєлбух вовчану,
Карава на чорнобрїва.“

Переклад:

Коби мені хлібець сьвятїй.
А до хліба трошки сира,
А до сира шклянна пива,
І дівчина чорнобрїва“.

Коли-ж хто чужий наблизькась, починають лірники з окликом: „*мугурі* або „*гавриї пнають*“ (хлопи (або) пани йдуть), співати набожну пісню.

Цікавою річю для нас, що мова лірників має слова схожі з тайними говорами шаповалів, офенів і злодіїв. Я вставив в порівнючій словарці схожі слівця всіх названих говорів, а окрім того подаю з окрема поодинокі збірки слівцевь всіх тих говорів, а може з часом по доповненю словарців окаже ся поміж ними ще більша схожість. Не від річи буде, поділитись з читачами ближшими вістками, так про житє, як і мову шаповалів, офенів і злодіїв.

*Шаповали*²⁾ замешкали в Новім Ропску [новозибківський уїзд, чернігівська губернія] мають ще до нині свій шаповальський цех, однак порядки цехові хилать ся до упадку, а нині мало вже хто звязаний їх постановами. Шаповали вирабляють з шерсти рогатої худоби і з овечої вовни білі і чорні шапки на подобу стятого стїжка, рукавиці і т. д. Крім роботи в дома, ходять вони також на заробітки, не дальше, як по чернігівській, полтавській, по части могилівській губернії. До подільської губернії, де п. Вал. Боржковський списав лірницьку мову, не заходять шаповали ніколи. В місцях своїх подорожовань і у себе дома, мають шаповали репутацию доволі

метких злодіїв і ошуканців. Украсти у „лоха“ [мужика] не тільки вовну, але і що небудь друге, не числить ся, по гадї більшости шаповалів, за грїх. Жінки по селах знаючи їх натуру, не спускають вовни з очий і весь час сидять над роботою. Щоби увільнитись від нагляду, придумують шаповали всїлякі способи. В тих злучаях у шаповала помисли невичерпані: деколи заболить у него так живіт, що ні сидїти, ні мовчати не годен; шаповал качає ся по помості, кричить і наполохає цілу хату. Гаадня бїжить до сусїдів за помощю а шаповал вкраде тимчасом „манєть“ (звїй) вовни ваги 5. фунтів і сховає так, що всякі пошукованя надаремні. Шаповали уміють також дуже удачно удавати падавицю. Щоби позбутися нагляду хозяйки, уживає часом шаповал дуже варварського способу: підрізає струну лука, за помощю котрого вирабляє свої товари, а зайнявши безпечно для себе а небезпечно для гаадні місце, тягне за підрізану струну так сильно, що вона рве ся і протинає лице гаадні до крови. Бували також злучаї, що шаповали займались поменшими крадіжками на ярмарках, за що їх бито без пощади. В Ропску суть люди перецьвідчені, що ні один шаповал не живе довго тому, бо в него відбити печінки. В дійстности шаповали починають скоро хирляти та умирають доживши сорок літ, рїдко пятьдесятки, а часами гинуть в трицятім році житя. Але розуміє ся, їх вчасна смерть дасть ся пояснити нездоровим воздухом в хатї, де вони працюють, як також їдким порохом шерстяним, що впливає дуже погано на легкі. Ф. Николаїчк подав нам до 120. слів з говору шаповалів, з чого більша половина ідентична з словами мови лірників. Фонетика говору новоропських шаповалів — білоруська.

Не менче ликою славою, як шаповали, можуть також поведичатись дрібні російські торговці, звані *офенами*. По упадку торговлі в Суздальській уїзді взяли ся мужики Алексинської волости (ковровського уїзда) вже в р. 1700 до торговлі, ходячи з села до села з коробками наповненими найпотребнішими річами для житя селян. Тою торговлею почали займатись і другі села, а хоть в 1857 році торговля значно упала, то все таки трудились нею чотири міста і 130 сіл Володимирської губернії.¹⁾ Торговці ті звались офенами, а їх мова *офенською* або *суздальською*,²⁾ від імени колишнього торговельного Суздаля. Срезневський і Гарелін називають говір офенів „*галивонокое нарѣчїе*“. Назва „офени“ до нинішнього дня не вияснена достаточо. Діфенбах гадає, що вона нагадує грецькі Атени і доказує, що деякі мови взятї живцем з грецького.³⁾ Даль⁴⁾ зве мову офенів також *ламанською* і каже, що час повстаня єї незвїстний, хоть додає, що офени ковровського уїзда, розсипались вже в р. 1700 по цілій Росїї, під іменем масиків. Безоснов находить в офенській мові, багато слів грецьких і відносить їх до давних часів торговлі на Суржоськім морю. Мова офенів розповсюднена дуже широко, тим більше, що і російські кушнірі зложили собі свою мову, перейнявши по части офенські слова. Також жebraки, злодії, коноградї рязанської і тверської губернії говорять майже тим самим офенським язиком з невеликими переїнами і зуть єго *кантожжїм*.⁵⁾ Подібно як в мові лірників можна найти багато слів перекручених з українського, так і мова офенська переїначила чимало російських слів. Богато слів придумано і пояснене їх етимологїї дуже трудне. Мова офенів уживає ся після правил російського язика.

Останнім говором, який входить до моїх розвідки, єсть говір галицьких злодіїв. В якій цілі зложили собі вони окрему мову, про се, здаєсь, не треба говорити. Мову свою називають злодії *босанською*, від імени варшавського бандита Босана, що після слів Фельштинського,⁶⁾ мав бути творцем

¹⁾ Про колонизацию Новоросїи Греками, глїди: Д. Багадїй: Колонизация новорос. края и первые шаги его по пути культуры. *Кієвская Старина*, 1889. Юль. Ст. 124—30.

²⁾ Ф. Николаїчк: „Отголосокъ лирницкаго языка“. *Кієвская Старина*, 1890. Апр. Ст. 123—4.

¹⁾ Вѣстникъ импер. геогр. общества. Петерб., 1857. Кн. II. „Суздада офени или ходебцики“. Ст. 90.

²⁾ Під такою назвою вїйшов говір офенів, яко особний славянський язик до словаря виданого царцею Катериною „Glossar. comparativum linguarum totius orbis“ (1785 7). Словаря сего я не видїв, однак звістку ту знаю від д-ра Врат. Ягіча.

³⁾ „Beiträge zur vergl. Sprachforschung“, v. Kuhn und Schleicher, V. IV. „Ophenische Sprache“, Сг. 328—41.

⁴⁾ „Толковый словарь живаго великор. языка“, Володим. Дали. Петерб., 1880. Т. I. „О искусственныхъ языкахъ“, ст. LXX—LXXII.

⁵⁾ Op. cit. Ст. LXXII.

⁶⁾ Ks. Henryk Felsztynski: „Wiadomość o języku bosanskim w Galicyi“. Рукоп. бібл. Ослодських у Львові. Ч. I, 146б.

сею говору і організатором злодіїв і котрий за часів короля Станіслава Августа вислав одно рамя своєї банди аж під Львів. Говір злодіїв називається також *лембергським* від німецької назви міста Львова, де „w głównym kryminale, jakby na jakiej wszechnicy, od starszej braci złodzieji, kandydatom w inkwizycyi karniej zostającym, narzeczce to bywało wykładane.“¹⁾ Для осторожности, зоби хто чужий научившись їх мови, не слідив їх і не розвідав ся про їх тайни, змінiali злодії львівські свої „гасла“, якими були у них звичайно три місця: „zabudowanie Pijarów“ (теперішній шпиталь), в'язниця Марії Магдалини і „mafe kasarnie“, де сиділи політичні провинники. Шпиталь звав ся звичайно „wysokie okna“, але назва що дня змінялась. Фельштинський додає, що коли-б який літерат для студіювання злодійського язика, поважив ся був зайти до котрої небудь з злодійських кнайп на Сіняві або Підзамчу і заговорив по „лембергськи“, учув би всеїчас відповідь: „A jak się ninie (ниві) nazywają „wysokie okna“? Коли-б на то не дав вдоволяючої відповіді, мусів би скоро вдрати, зоби вийти цілим. Годі не признати злодіям в уложеню своєї мови певного дотепу. Подібно як старі Римляни, лише Фельштинський, ділять босани ніч на три части, котрі звуть „zabywankami“. Від 6-тої до 8-мої вечер єсть перша, від 8-мої до 10-тої друга, а від 10-тої до півночі трета „zabywanka“, по чім слідує сон — „kimancka“. Босан не питає про годину інакше, як: „po której zabywance?“, а наколи одержить відповідь, що по другій, то знає, що вже по десятій. „Chmura“ в босанів означає поліційного ревізора, а „czarna chmura“ — судового радника і т. д. Босани мають також пісні в своїй мові. Одну наводять нам Фельштинський з повісти Дзержковського „Kuglarze“.

„Bnaje binia wedle kwaczu,
Dzień klawy ci, mój buchaczu,
Dzień klawy ci gustowany,
Miniasz helich pobuchany.
Klawo hiżysz, klawo trójisz
A o binie nie nie stoisz“.

Переклад: „Idzie dziewczę koło aresztu, Dzień dobry ci mój złodzieju, dzień dobry ci kochany, masz pieniądze kradziony. Dobrze pijesz, dobrze jadasz, a o dziewczynę nie dbasz.“

Відміна слів і склад мови босанської відбуває ся після правил польського язика.

Звідки взяла ся та схожість ліричної мови з наведеними говорами? — таке питанє насуне ся нам мимоволі на гадку. О якімсь злучайнім утвореню тих говорів, незалежно від себе, годі говорити, бо тяжко подумати, зоби слова чужі, нерідко взяті з грецького язика, могли злучайно попасти нараз до словарців аж кількох тайних говорів. Найблишим поясненєм подібности тих говорів, був би догад, що поміж лірниками з одної сторони, а шаповалами, офенами і злодіями з другої, істнували якісь звязи. Правда, що зносини з подібними елементами, могли би кинути лихе світло на ту честноту і солідність, якими сльвуть лірники, а однак хто знає, чи соціальні відносини не зневолювали лірників шукати собі в них союзників.

Сліди колишньої організації лірників вправді не такі ясні, зоби з них можна вивести заключенє на діяльність і значінє лірників в нашій суспільности а однак считаю, чи потрібна була організація для лірників, котрих цілею було лише, нагадувати людям о добрих ділах і Бозі? Дальше, чи до сеї святаї цілі, потрібне було утворенє окремої мови, схожої з другими тайними говорами? Вкінці запитаю, чи-ж то поважанє, з яким відносить ся наш нарід до лірників виходить лише з того, що він уважає їх за Божих старців, що оспівують людям музику угодників Божих і прославляють милосердіє Всевишнього? Мені видить ся, що всею то каже нам підозрівати, що лірники відірвали в житю нашого народа якусь важнішу соціальну ролю. Чи були вони местниками за кривди закріпощеного народу, або чи роля їх була иньша — се можуть з часом виказати дальші висліди на тім поли.

[Далі буде].

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Маларі. Оповідання Всеволода Гаршина. З російського переклад Д. Шісочинець. — Львів 1894. Накладом Костя Пашковського. Ціна 10 кр.

Маленька ся книжочка складає ся з одинадцяти монольоїв двох петербурзьких студентів-маларів: Дідова й Рябинина. Оба вони мають на конкурс, зоби добити ся золотої академічної медалі та відтак на казюонний кошт поїхати на студію артистичні в західній Европі. Стремлять вони ніби то до одної мети, та не одна в них вдача. Дідов екстехнік-інженер, кохає ся у своїй штуці так, що без неї й житє, каже, для него не було би житєм. Тому й дивні єму ті люди, що не можуть у штуці найти цілковитого вдоволення, та неспроможні арозуміти, що ніщо людини так не підносить, як творчість. Він ідеаліст і не любить у своїх образах доторкатись тем неестетичних із реального, буденного житя людського; найкрасним сюжетом у него краса природи. — Далекі не такий Рябинин. Талановитий він вправді, та за те-ж і страшенний. До того чудна й палка єго прихильність до сюжетів так неестетичних як: личаки, вонучі, кожухи і т. и. От и пр. зайшов раз на завод машин парових і, залиши в казан, пів години приглядав ся „глухареві“, що корчивсь від болю, підставляючи свої груди під удари вершляга, котрим майстер вибивав з гори капелюшки на закліпках казана. Звісно, не найдеш на сім світі маляра, котрий назвав би такого „глухара“ сюжетом пригожим до змалювання. А Рябинин, давай, каже, я того „глухаря“ напишу. Здрів хіба, чи що. А вже-ж не що, бо, як каже Дідов, з насмішкою, він при роботі й поплакував, немов би й варт був сею такий неестетичний „глухар“. Пощо взагалі таку бридь малювати? Зовсім що иншого такі крайобрази, які малює Дідов. Не вважаючи вже на се, що вони так естетичні, що можна їх зовсім сміло помістити в кождім гарнім (або й ні) салоні, та показати всякому, хоть би й не знати як рознервованому чоловікови, вони ще й дуже „кербичні“; сам же Дідов човновому, з котрого малював, на питанє, „на віщо вони, ті образи“ відповідає: „За них дають добрі гроші, рублів по тисячі, по дві або й більше“. До того-ж вони й вельми численно розходять ся, то-ж із таких крайобразів можна дуже добре жити. Тим то й дивно Дідову, що деякі маларі умудряють ся бідувати. „Треба тільки простійше двити ся на справу: доки пишеш образ — ти творець, артист; написаний він — ти стаєш крамарем і що дотепнішим крамарем, то й красне“. Возьмеш гроші добрі, тоді й жиє безжурно та тихо і вишукуй помалу знов яку невинну тему до нового образа. Ну, що-ж? Правда, що можна мудрому маляреви жити блаженно? Сій Богу, можна; треба лише маляреви бути добрим крамарем. Дідов на се живий і весело-щасливий примірик. А як же жиє Рябинин? Ой, ряба єго доля! На маляра-кмарара він зовсім не пригожий. Ось бо послушайте самі, що за нісенітниця він плеще: „Ну, каже він, „образ виставлений, куплений, увезений. А як же я? Що мною що буде? Не вже-ж загине без сліду все, що я творячи образ остатними днями зазнав? Не вже-ж усе скінчить ся самим душевним зворушенєм, а там знову надійде спокій і шуканє безвинних сюжетів?“ Та ще-б нічо, як би він лише так говорив, а то він, продавши „Глухаря“ [Дідову дуже дивно, що найшов ся на такий образ купець], розхорював ся

¹⁾ Ibidem.

з жалю за ним, як мати за найдорожшою дитиною. Про конкурс академічну тему не було йому вже що й думати. Не те було з Дідовом. За крайобраз „Ранок“ признали йому золоту медаль таї академічну стипендію. З великою, неописаною втіхою вибирає ся він у дорогу за границю, тільки-ж на его смуток Рябинин поспеував ему трохи ту втіху своєю стрічкою. „Поздоровляю, каже, і мене поздоровте“. „З чим же“, — питає Дідов. „Тільки що здав ієсит в учительську семінарію“. Ну, не здурів же, подумав Дідов. В учительську семінарію! Артист, талант! Та він пропаде, загине на селі! Сего разу Дідов не помилив ся: Рябинину таки не пощастило. Але про се обіцює автор колись иньшим разом побалакати. Коли-б тільки не довго ждати, бо то певно буде така сама цікава книжочка, як і ся, про котру говорить ся. Але-ж бо їй цікава вона, цікава! Не начитаєш ся єї доволі: прочитаєш раз, кортить другий; прочитаєш другий, кортить третій; та як би під зглядом мови трохи красший переклад, то не взявсь би мабуть чоловік до другого діла, доки би его книжочки не витвердив ad verbum.

M—ич.

Ал. Лазаревскій. Описаніє старої Малороссіи. Матеріали для історії заселенія, землевладдіння и управління. Томъ второй. Полкъ Нѣжинскій. — Київ, 1893 р. Стор. 2 нєн. +IV+521+XXV+5 нєн. 8°. Ціна 3 карб. 50 коп.

Книжка д. Л—ого се результат кількालітних архівних і бібліографічних дослідів; вона не є розправою, а тільки систематичною збіркою вельми коштовного матеріалу в назначених автором рамках історично-географічних і історично-юридичних. Автор в часті експлуатував кілька приватних родинних архівів [гр. Г. А. Милорадовича, П. Я. Дорошенка, І. М. Марковича, Б. П. Антоновича], в часті „Архівъ генеральной войсковой канцеляріи“, що є тепер в Харкові, і инші жерела, як на пр. генеральне слідство про маѣности 1729—30 р., ревізійну книжку ніжинського полку 1736 р., ґрунтові акти чернігівських монастирів. В своїй книжці автор дає короткі історичні і географічні нариси місцевости, котра складала ніжинський полк, групує ряд вісток про ніжинських полковників, полкових обозних, суддів, писарів, осуаулів і хорунжих; переважна-ж частина книжки присвячена подрібному описови дваццяти сотень ніжинського полку і полкового міста Ніжина [де автор говорить про мійську і сотенну адміністрацію]. Матеріал зібраний великий, в переважній своїй часті вельми важний. В отсій нашій замітці годі залукастись в розгляд двох питань: о скілько автор критично відносив ся до своїх жерел і о кілько догідна ся форма експлуатації обширного матеріалу, згрупованого автором. Усе те вивиснить спеціальна критика. Одно без сумніву, що приця д. Л—ого є вельми важним причинком до літератури по історії України і що вона з конечности станеть ся настільною книжкою усякого з наших учених, що тільки спеціально зацікавлюють ся долею рідного краю; з тої книжки можна вибрати чимало фактів, котрі будуть цікаві не для одних тільки учених спеціалістів в історії України і не для одної тільки історії України. — Книжка видана дуже гарно з огляду на зверхню форму і повна показників осіб і місцевостей. В.

Сорочинская ярмарка, повѣсть Н. В. Гоголя. Новое издание А. Ф. Маркса. Съ 27 рис. И. Храброва. — Петербург 1894 р. Стор. 52 в. 16°. Ціна 20 коп. [з перес. 30 коп.].

До цікавих новинок бібліографічних можна без сумніву зачислити нове ілюстроване виданє звісткого Гоголевого оповідання, котре що йно вишло в світ коштом видавця петербургської „Нивы“. Виданє се, надруковане гарним і виразним письмом на глянурованім [вєліновім] папері, украшене 37 рисунками І. Храброва, відбитими fac-simile. В довгім ряді рисунків пересують ся перед очима усї типичні і характеристичні особи згаданого оповідання: тут і старий Черевик, і парубок, що обіймає Параску, і пияний писар, котрому придивжує ся у віконці свиняча голова, і Хівря, — одним словом, майже ціле оповіданє переказане в ілюстраціях. Кождий відділ [а їх усїх тринацять] починаєть ся спеціально нарисованою для него вїсткою. З огляду на свою зверхню форму згаданє виданє належить до книжок, котрих тип виробив ся недавно і коштує, звичайно, відповідно дуже дорого. Але в тім то й річ, що діна, описаним способом виданого

„Сорочинського ярмарку“ коштує тільки 20 коп. за примірник оправлений в картонову окладку з вїсткою Р. Штейна і портретом Гоголя. Л.

НОВІ ТВОРИ ДРАМАТИЧНІ.

Олеся, — драма в 5 діях Марка Кропивницького.

Міщанин Кіндрат Антонович Балтиз, властитель ґрунтового маєтку нової після-реформової формації, колишній управитель маѣностями Загривів, даючи частенько більші і менші позички остатньому репрезентантови сеї родини, молодому офіцерови, став властителем усього маєтку і дому. Ледачий і безпутний Загрива приїжджає до рідного села тоді, коли вже нічого не можна було порадити, а введений в посіданє і власність Балтиз розпоряджує усїм яко правний властитель, ему-ж дає у себе тимчасове пристановище. І Балтиз, і его жінка триумфують, вважаючи себе зовсїм правими, яко люди, що прийшли до власности на основі закону. Вони нічого не роблять собі з того, що давнїйші слуги покенкують ся з них, з їх простоти та міщанських привичок. Вони побивають їх принципом теперішних часів: „у кого гроші — той і пан“. Розлад в їх житє вносить тільки одинока їх дочка Олеся, котра розвинулась — завдяки чому і як, се остаєть ся авторською тайною — зовсїм в иньших пересвідченях і поглядах. Молодий Загрива, наївно думаючи, що окрім закону істнуєть ще і правила моральности, приїжджає в надїї, що, вплинувши на совість Балтиза словом і доказами, можна уратувати справу, або хоч не допустити до грабежи і руїни. Одначе Балтиз і слухати не хоче. За Загривою обстає тільки Олеся. Щоби втихомирити Загриву, готов Балтиз видати за него свою одиначку і зробити єї дворянкою. Одначе Олесі не припадає до влодобі безталаний вправді, але безпутний Леонід Загрива. Серце єї бєть ся до простого, зїдеалізованого автором, парубка Власа, сина бідної удови, котрому вона не вважаєть ся признатись в своїй любови і котрий з свого боку, кохаючи єї, не сьміє до сего признатись і не вірить їй. Загрива, не можучи що небудь вратувати, хапає ся за остатки свого наслідства. На сцені відбуває ся уряджена ним ліцитація его власних ще движимостей, меблів і иньших річий. Купувати прийшли хитрі жиди і кольоніст Німець. Але і тут набуває усе спритно Балтиз. Загриві не лишаєть ся отже нічого, як попроцатись з усїм, серед чого минула его молодість; він прощаєть ся і відїжджає. Коли Олеся довідуєть ся про усе що сталося, між нею а єї рідними відбуваєть ся горяча розмова. Батько оправдуєть ся перед нею, розповідаючи їй своє минула житє, житє гіркої праці і злиднів. Се оповіданє, як небудь вияснює дочці чимало, одначе не пересвідчує єї і не спонукує признати, що поступованє Балтиза було з людського погляду на справу оправданє. Тимчасом Влас, беручи розмови і стрічи Олесі за комедію та кепки з єї боку, стараеть ся забути єї і женить ся з другою. Тоді саме Балтиз довідуєть ся з газет про самоубійство Загриви в Харкові. Усе, з чим було звязанє житє Олесі, розпало ся. Сільський роман єї скінчив ся несподіваним непорозумінєм; родичі єї стали ся причиною смерти зруйнованого ними чоловіка. Балтиз, в котрім можливість втрати одинокої дочки викликує переворот, готов на усе згодитись. Олеся заявляє, що покине рідних, щоби учитись і працювати на користь ближчих і терплячих.

Пєса поважна і вражає в болючі місця сучасности. Автор не осуджує нікого; він уміло ставить тільки перед нами факти житя. Рішучі реформи, змінючи характер кастових і економічних відносин, немов би хотів сказати автор, не змінюють з такою самою швидкістю людських характерів, що аложились через довші літа і наслідків вихованя, і в переходові епоки являють ся жертви, котрі жадають і співчутя і оборони. В дворянськїм стані чимало гільтайства, чимало легкого відношеня до житя, але там концентрувалася довго правдива інтелігенція, з того стану виїшла більшість діячів просвітї, не усе там було зле і поганє. Балтиз безперечно трудящий чоловік, що приїшов до маєтку мовлячи своїх рук, але він і невблаганий грабіжник, а его істніжки придбани

грошей виявляють такі форми, перед котрими здають ся наївними давнійші. Можливі і ті сумнівні та питання, котрі зворушують душу Олесі, а любовний епізод з Власом не представляє нічого неморального, хоч і кінчить ся взаїмним непорозумінням тих двох з'ідеалізованих осіб. Правильний і вивід з тої колізії життя: просвіта, широка і справедсна просвіта, одна тільки вона може бути лікарем суспільних болів і кривд.

Щоби справедливо судити про пєсу, як про літературний утвір, треба жадати від неї того, на що вона сама вказує прямо. Се — народна драма або мєльодрама, в найліпшій значінку сего терміна. Рід сей колись-то висьмівано, але практика показала, що він живий, що вплив єго на маси безпечний і несумнівочний, так як несумнівочні єго значіння і користь. Ріжниця мєльодрами від комедії обичаєвої — декоративність оброблення твору, призначеного для обширної публіки, мальованє широким пензлем, яснє ставленє справи, усім доступнє розграніченє добра і зла, грубі психологічні риси, здержанє від подрібної аналізи, не завсїгди доступної для пересїчного глядачя... Пєса вельми сценїчна і представляє вдячний матерїал для артистів.

Марко Кропивницький написав свою першу пєсу перед тридцятьма літами. Майже тільки літ він виступає на сцені. Він написав около двадцять, завсїгди самостійних пєс, [з котрих половина в 4—5 діях], що йшли усюди з великим успіхом. Всї теперішні видні діячі нашої сцени, де би вони не виступали, вийшли з єго школи. Є на що оглянутись в життю і є що згадати! Бажаємо єму ще довго жити і працювати для нашої сцени і рідного письменства!

Глаголь.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. У Львові появил ся з друкарні наукового товариства ім. Шевченка підручник для науки руської мови в 5-ій гімн. класі, що містять в собі збірці поезії і прози, і розвідка проф. Ів. Верхратського під заг. „Про говор Замішанців“, праця незвичайно цікава з поля нашої питомої літвістики. — Кінчить ся друкувати перший том „Старинної історії Галичини“ проф. Ом. Партицького, що обіймає в 18—20 аркушів друку. Передшляту на сей том в сумі 2 злр. а. в. можна прислати на адресу автора (у Львові, ул. Малельського ч. 10). — Почали друкуватись у Львові дві читанки для I-ої і II-ої гімн. кл. Вітмики з народної літератури українсько-руської XIX. віку, часть III [Хрестоматія для 8-ої гімн. кл.] і Географія — обидві в укладі шк. радні і посла Ол. Барвінського, — і підручники для шкіл людювих: Школа народна часть II, часть III, Біблія і Катехізм великий і малий. Усі згадані підручники мають бути готові до 1-го н. ст. вересня с. р. — Руське товариство педагогічне порішило друкувати переклад повісті Ю. Верного: „Подорож до кола землі“.

Василь Лукич.

ТОВАРИСТВА.

Наукове тов. ім. Шевченка. На 3-ім засіданні секції математично-природописно-лікарської дня 25-го н. ст. мая с. р. директор секції проф. Верхратський здавав справу про працю Опанаса Шимченка: „Українські людські вигадки“, поручаючи єй друкувати в „Записках“. Відтак проф. Петро Огоновський предложив працю Володимира Левіцького під заг. „О симетричних вираженях з вартостий функції *mod* *m*, і поручив єй також друкувати в „Записках“. — Оба вкесени принято.

Загальні збори наукового тов. ім. Шевченка і з'їзд літератів, що мали відбутись дня 28-го і 29-го червня с. р., відложени на осїнь с. р. Ближній речинєць буде означений пізнійше.

Руська Бєсїда в Чернівцях. Загальні збори сего літературного товариства відбулись 2-го н. ст. червня с. р. при участі около 100 членів. По справозданню секретаря з дальности відїду, котрий видавав „Бібліотеку для молодїжї“ і „Календар“, відчитав касиєр справоздавє касовє за час від 27/II 1893 до 31V 1894 р. З него довідуюмо ся, що приходів в тім часі було 730 злр. 76 кр., а розходів 725 злр. 2 кр. Актива вносять 2,259 злр. 22 кр., а пасива 138 злр. 90 кр. Загальнє число членів є 98; з тих є 95 звичайних, а 3 почесних. Відтак вибрано акадємією новий видїл, в склад котрого увїшли: Єр. Пігуляк [голова], Вол. Ясенницький [заст. гол.], Мик. Желєхівський [секр.], Вол. Михайловський [контр.], Ат. Руснак [касир], Сергей Шпойнарковский і проф. др. Стоцький. Далї змінено статут товариства в тім напрямі, щоб товариство попри просвіту народа могло дбати і про єго добробит економічний. Потім іменовано почесними членами товариства Ол. Кониського, Неуча-Левіцького, Вас. Чайченка і д-ра Стоцького. Описля принято деякі новєси, а між ними, щоб кювілей товариства обходжено в осєни с. р. і з тої нагоди розіслати даром під стрїхи селянські книжочки: Чума горічана, Розмова Розумовича, Проскурка і старі калєндарі.

Редактор части літературно-наукової: **Василь Лукич.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подє Василь Лукич.

а) книжки.

Мінералогія на низшї класи шкіл середних. Учебник А. М. Домницького переложив і подекуди доповнив Іван Верхратський. З 66 ритовинами. — У Львові, 1894 р. 96 і 2 нєн. стор. 8°. Ціна прим. опр. 70 кр. Накладом фонду красового.

Зміст: Описанє найважїйших мінералів. I. Громада. Солиніці. II. Громада. Первні. 1. Ряд. Металоїди. 2. Ряд. Металї. III. Громада. Сїрчї. IV. Громада. Окиси. 1. Ряд. Водники. 2. Ряд. Безводники. 3. Ряд. Воднокиси. V. Громада. Окисаки. 1. Ряд. Азотани. 2. Р. Угліни. 3. Р. Сїрчани. 4. Р. Фосфорани. 5. Р. Кремїани. VI. Громада. Ростинці. I. Ряд. Углі. 2. Р. Жївнїці. — Зїставленє громад і рядів мінералів описаних. Що таке мінерали. Описанє скал важїйших. Огляд скал. Познавчий спис мінералів і скал.

Д-ра Ж. Самолєвича. Вправи латинські часть II. для другої класи. Переложив з оглядом на граматику латинську для I-ої і II-ої класи Володимир Коцовський. — У Львові, 1894 р. Накладом фонду красового. 163 і 1 нєн. стор. 8°. Ціна опр. прим. 1 злр. 10 кр.

Читанка і граматика для шкіл народних. Часть II. (Для 2. року науки). Уложив Омєлян Попович. — Вїдєн, 1894 р. Накладом ц. к. видавництва книжок шкільних. Друковано у Карола Іорішека в Вїдні, 54 стор. 8°. Ціна 12 кр.

Зміст: Віддїл V. (Читанка). Віддїл VI. (Граматика). Прилога. (Церковна азбука і молитви). [Ся книжка призначєна для шкіл народних на Буковинї].

Зь Марїяновою спадщини письменном. Читанка для руського народу зь описомь перенєсеня моцєй М. Шпанкевича до Львова. Зложили И. Чапельський і Ол. Барвінський. Зь портретомь М. Шпанкевича і картинами похоронного походу. [Книж. тов. „Просвіта“ Ч° 168 а 5-та за 1894 р.]. — У Львові, 1894 р. 63 + 1 нєн. стор. 16°. Ціна 15 кр.

Про сьльській каси позичковї і щаднїцї написав Д-рв Кость Левицький. [Книж. тов. „Просвіта“ Ч° 169—170 а 6—7 за 1894 р.]. — У Львові, 1894 р. 60 + 4 нєн. стор. 6°. Ціна 15 кр.

Зміст: Переднє слово. I. Яких позичок треба нашому хлїборобови і ремїсникови. II. Яких нам треба кас позичкових по громадах. III. Яких уставов мають придержувати ся каси позичковї. IV. Як вести каси позичковї. V. Якє значінє мають сьльські щаднїцї.

Сорочинская ярмарка, повесть Н. В. Гоголя. Новое издание А. Ф. Маркса. Сь 77 рис. И. Храброва. — В Петербурзі, 1894 р. 52 стор. 16°. Ціна 20 коп.

Генеральное сьдствїє о маєтностяхь Гадяцкого полка 1729—1730 г. — Полтава, 1893 р. 45 стор. 4°. Друк 120 прим.

Н. Дашкевичь. Вопрос о литературном источникѣ украинской оперы И. П. Котляревскаго „Москаль-чаривникъ“. — Київ, 1893 р. 32 стор. 8°. Друк. 150 прим.

Борисъ и Глѣбъ, святые мученики, російскіе благовѣрные князья, сыновья св. равноапостольнаго князя Владимира, во святомъ крещенїи нареченные Романъ и Давидъ. — Москва, 1894 р. 32 стор. 16°. Друк. 30,000 прим.

Н. Ф. Сумцовъ. Народныя пѣсни объ отравленїи змїинымъ ядомъ. — Київ, 1894 р. 21 стор. 8°. Друк. 105 прим.

б) периодичні виданя.

Правда. [1894. Том XXI. Випуск 64. За місяць червень. Стор. 353—424 в 8°]. Зміст: Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Наука руської мови в школах на Буковині, розвідка д-ра С. Стоцького. „Халод“, оповіданє М. Школицька. Народні значїя, обряди та пісні в селї Креховї, жовківського повіту, зібрав В. Герасимович. Листи з Чернігівщини. Лист VII. Чернігівця. Літній равок і Переклади з московького, Літна ніч в хуторї, вірші Окмея Омєлянина „Першої вистави київського тов. художницьких вистав“ та „XXI-ої перїєздної Вистави“, Микола К-н. Децо про славянолюбство московське, Царю Вєць. Вісті: з України. Загальна вистава красава у Львові. Науковий огляд, Л. Корудз.

Кієвская Старина. [1894. I ю нѣ. Том 45. Стор. 387—562 і 273—288 в 8°]. Зміст: Очерки історії Правобережної України по І. Роллє, А. Єфимєна. Воспоминанїя Юсифа Самцького. По вопросу о существованїи запорожской Сѣчи въ первыя времена запорожскаго козацества, [з картою] Л. Падальки. Воспоминанїя М. К. Чалого. Частная переписка Григорія Анд. Полєтаки. Автобіографія Степана Лулича Геєвського. Документи, извѣстїя і замѣтки. Бібліографія Додаток: Дневникъ ген. подєк. Як. Марковича. Original from

За редакцію відповідає: **Осєн Мановей.**